

પ્રથમ પુલ્ક.

પ્રસન્ન કથાકુંજ.

પ્રજાતઆયુની સાંસારિક વાર્તાઓ.

પ્રયોજક:—

પ્રસન્નવદન. ૬૦ દીક્ષિત.

મૂલ્ય ૦-૮-૦

એવર રેડી ફાકસાંગ સર્ચ લાઇટ.

૫૦૦ ફીટ સુધી અજવાળું ફેંકનાર.

ગમે તેટલા અધારામાં પણ ૫૦૦ ફીટ સુધી અજવાળું ફેંકે છે, આ લાઇટ ઘણી જોરાવર છે ને રાત્રે ઘેર બહાર નીકળનારાઓને ઘણી કપયોગી છે, માત્ર એક ચાપ દાખવાથી નજીકમાં નજીકની ચીજોથી માંડીને છેક ૫૦૦ ફીટ સુધી પ્રકાશ ફેલાવે છે. આ લાઇટ નીકલપ્લેટ ક્રેસની બનાવેલી છે.

તમારી મરજી હોય તો ચાલુ ધીમી લાઇટ અથવા

જોરાવર પણ થાડીવાર માટેની લાઇટ

કરી શકો છો.

બલ્બ અને બેટરી સાથે કંપલીટ રૂા ૨૦

(વધારાની બેટરીના રૂ. ૨૧૧ અને વધારેના બલ્બનો રૂ. ૧૧૧)

ઉપર પ્રમાણેની ૩૦૦ ફીટ લાંબી લાઇટ ફેંકનારની

— કીંગ રૂ. ૧૫ —

K. G. Maniar. (M.)

55/1 Canning Street.

Post Box No. 2171

CALCUTTA.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટ્રિય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૨૪૩ વર્ગીક

પુસ્તકાનું નામ ગ્રંથાલય ૩૫૧૩૪

વિષય ૭૬૪૭ : ૩

પ્રસ્તાવના.

આજકાલ નવલકથાનાં સાહિત્યનો સર્વત્ર બહોળો ફેલાવો થઈ રહ્યો છે. જનસમાજની અભિરૂચિ સ્વાભાવિક રીતેજ એવા મનોરંજક સાહિત્ય પ્રત્યે થાય છે. મનુષ્ય માત્રને આલ્યાવસ્થાથીજ મુંઢ વાર્તાઓ અને આખ્યાનો સાબળવા વાંચવાનો કાષ્ઠક વિલક્ષણ શોખ હોય છે. સંસ્કૃત કવિકુલગુરુ કાલિદાસે કહ્યું છે, તે મુજબ ભિન્ન ભિન્ન રચિવાળાં મનુષ્યોના મનનું સમાધાન નાટકો તેમજ નવલિકાઓ વડે થતું હોવાથી, યુગોપયુગ આદર્શ નવલિકાઓનો જોટલો પ્રચાર થાય તેટલો આવકારલાયકજ છે. ગંભીર જ્ઞાનનાં ઉપદેશાત્મક પુસ્તકોનો લાભ માત્ર અધિકારી વર્ગજ લઈ શકે છે. સામાન્ય જનતાને નીતિ, ધર્મ કે તત્વ જ્ઞાનનાં અન્યાન્ય વિભાગનાં પુસ્તકો શુષ્ક, નીરસ અને ટાલ્યલા જેવાંજ લાગે છે. નીલિના સિદ્ધાન્તોનો સાક્ષાત્ ઉપદેશ કંટાળો આપે છે, અને યોગ્ય અસર કરવાને ઘણીવાર અસમર્થ નીવડે છે. પરંતુ રસમય નવલકથાનાં આચરણ દ્વારા તેના તેજ સિદ્ધાન્તો વાંચકના મન પર અસરકારક છાપ પાડી શકે છે. નવલકથાનું સાહિત્ય જે અલારે સૂપડેને ટોપસે ઉભરાવા લાગ્યું છે, તે આપણાં સાહિત્યના ભાવી વિકાસ અને અબુદ્ધયનું સુચિત્તજ ગણાવું જોઈએ.

આપણાં સાહિત્યમાં નવલકથાની સંખ્યાબંધ હારમાળા -સીરીઝ- પ્રકટ કરવાની પ્રથા મરાઠી, બંગાળી આદિ ભાષાના જોટલી પ્રચારમા નથી. ઇતર સર્વ પ્રવૃત્તિઓની પેઠે એ દિશામાં પણ આપણો પ્રયાસ બહુધા આરંભજૂરો અને ક્ષણજીવીજ નીવડ્યો છે, એ ખરેખર ધર્ષજ શોચનીય છે. ઉત્તમોત્તમ પ્રાસાદિક કૃતિઓની કદર જનતા અવશ્ય કરેછેજ. અમારા તરફથી ગયે વર્ષે બંગાળી ભાષાના સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર બન્દુ બિહારી ધર રચિત “કાકીમા” એ નવલકથાનો સરલ ગુજરાતી અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. અને અમારા સદ્ભાગ્યે કદરદાન સાહિત્ય પ્રેમી સમાજે, આગેવાન સાક્ષરોએ તેમજ પ્રસિદ્ધ યત્તમાન પત્રોએ જેને માટે ઉત્તમોત્તમ અભિપ્રાય

પ્રદર્શિત કરી, ધાર્યા કરતાંયે વધુ સન્માનભર્યો આવકાર આપ્યો છે. ભાવનગર, ગુનાગઢ, વડોદરા, વાંસદા, વગેરે દેશી રાજ્યોમાં તેમજ બ્રિટિશ સરકારનાં કેળવણી ખાતા તરફથી પણ એ નવલિકા ધનામ તથા લાઘ્યેરીને માટે મંજૂર થઈ છે. શ્રીયુત શરદચન્દ્ર ચેટરજી પ્રણીત “દત્તા” એ નવલકથાનું ભાષાન્તર પણ અત્રેના “દેશીભિત્ર” પત્રના વાર્ષિક ભેટનાં પુસ્તક તરીકે “પ્રણયકુંજ” એ નામ હેઠળ હમારા તરફથી ટુંક વખત પર પ્રકટ થયું હતું અને તે પણ એટલાજ આદર અને આવકારને પાત્ર થઈ પડ્યું છે. એ એ નવલિકાઓની અસાધારણ લોકપ્રિયતાએ હમને પ્રસ્તુત સાહસ કરવાને પ્રબળ પ્રોત્સાહનપૂર્વક પ્રેર્યાં છે. સર્વોત્કૃષ્ટ બંગાળી સાહિત્યની સુબોધપ્રદ અને અત્યંત રસમય પ્રાસાદિક નવલકથાઓ પ્રસન્ન કથાકુંજનાં પુષ્પો તરીકે ગુર્જર માતાને ખોળે ધરવાનું હમે નિશ્ચિત કર્યું છે આ કથાકુંજનાં પ્રત્યેક પુષ્પમાં ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રેમી આલમને બંગાળાના પ્રતિભાશાલી જગદ્વિખ્યાત સાક્ષરોની મનોમુગ્ધકર, સર્વશ્રેષ્ઠ ગૌરવભરી પ્રસાદી મળી શકશે.

બંગાળી ભાષાનો વિકાસ આજકાલ યુરોપની પ્રગતિમાન ભાષાઓની સાથે યોગ્ય ટકકર ઝીલી શકે તેવો સબળ અને સુદૃઢ થતો જાય છે. બંગાળાના ઘણા ખરા ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ પામેલા સાક્ષરો યુરોપની પ્રજાના સહવાસનો સક્રિય લાભ લઈ, ત્યાંનાં શિક્ષણ સંસ્કૃતિની સુયોગ્ય તાલીમનાં પરિણામે પોતાની બંગાળી ભાષાને પણ તેવીજ : સમૃદ્ધ, : શિષ્ટ અને સંસ્કારી બનાવી શક્યા છે. અને એજ કારણને લીધે એ બંગાળી નવલકારો જગદ્વિખ્યાત થઈ પડ્યા છે. એમની સફલ અમર કૃતિઓનાં યુરોપીય ભાષામાં સુદૃઢ અનુવાદ પ્રકટ થઈ ચુક્યા છે. બંગાળી ભાષાની નવલકથાઓ યુરોપીય ભાષાની કોઈ પણ ભારામાં સારી નોવેલ કરતાં ભાવ, ભાષા કે ઘટના વૈચિત્ર્યમાં ઉતરે તેવી નથી. એ જગદ્વિખ્યાત બંગાળી સાહિત્યનું સાર્વભૌમત્વ, ઉદાત્ત ગૌરવ અને સર્વશ્રેષ્ઠત્વ બહુધા એની સર્વત્ર પ્રશંસાપાત્ર નીવડેલી સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રાસાદિક નવલિકાઓ ઉપરજ નિર્ભર છે. બંગાળી ભાષાની એ પ્રાસાદિક નવલિકાઓનાં ભાષાન્તર સ્વં શ્રી નારાયણ હેમચંદ્ર, શ્રી હર નારાયણ વિસનજી, શ્રીયુત મહાદેવ હરિ-

ભાઈ દેશાઈ વગેરે તત્કાલીન પ્રતિદ્ધ થયા છે. શ્રી વજ્રલાલ ઠક્કરે ‘ઉપન્યાસ સમ્રાટ’ સુપ્રસિદ્ધ બેરીસ્ટર શ્રીયુત પ્રભાત કુમાર મુકરજીની ‘નવીન સન્યાસી’ ‘રમા સુન્દરી,’ ‘સિન્દૂર કોટા’ વગેરે નવલિકાઓના અનુવાદ પ્રકટ કર્યા છે. સામાજિક નવલકથાઓમાં ગૃહસંસારનું ઉજ્જવલ રમ્યચિત્ર ખડું કરવામાં પ્રભાત બાબુનું કલા કૌશલ્ય કાંઈક અજબ આશ્ચર્ય પમાડે તેવું છે. જનસમાજમાં ખાસ કરીને આધુનિક નવશિક્ષિતોનાં અંતરનાં ઉદ્ઘા-
ણને વિષે ઘોળાઈ રહેલા નિગૂઢ અને વિવાદાસ્પદ માર્મિક પ્રશ્નોને હૈંમજે એવી તો સરલ, સફલ અને સચોટ રીતે ઉકેલ્યા છે કે, વાચકના મનનું તરતજ સમાધાન થઈ જાય. ‘પ્રસન્ન કથાકુંજ’નો ઉદ્દેશ વિવિધ કથાઓના કુંજને વિષે વાચકનાં મન પ્રાણુ હૃદયને યથેષ્ટ વિહાર કરાવી ખરેખરા પ્રસન્ન કરાવવાનો હોવાથી, ઉક્ત કથા કુંજનાં આ પ્રથમ પુષ્પમાં પ્રભાત બાબુની સુપ્રસિદ્ધ “ષોડશી” માંહેની અત્યંત રસમય, ચમકપ્રદ અને મનોરંજક એવી એ વાર્તાઓ પ્રકટ થઈ છે. “પરિવર્તન,” યાને “ગંભીર ઘોંટાળો” એ વાર્તા પ્રભાત બાબુની “બલવાન જામાતા”નો અનુવાદ છે. હાલ પ્રકટ થતા “વિશ્વજ્યોતિ” માસિકના બાહોશ તંત્રી શ્રીયુત પ્રભુશંકર નરબેરામ વ્યાસના આધિ-
પત્ય હેઠળ અગાઉ પ્રસિદ્ધ થતા “ચન્દ્રપ્રકાશ” માસિકના સંવત ૧૯૭૦ ના ફાલ્ગુન માસમાં એ વાર્તાનું ભાષાન્તર હમારા તરફથીજ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. વિનોદપ્રચુર એ વાર્તા તે વખતેજ જનસમાજમાં અત્યંત પ્રિય થઈ પડી હતી. તે વખતની ભાષામાં ઘટતો ફેરફાર કરી ઉપર્યુક્ત નવીન નામ હેઠળ એ વાર્તાને આ પુષ્પમાં પ્રથમ સ્થાન આપવું ઉચિત ધાર્યું છે. વાર્તા ઘણી રમુજી હોઈ નિર્દોષ રસિકતાથી ભરપૂર છે. બીજી વાર્તા “ચતુરાની ચોરી” યાને “પ્રણયને પન્થે” એ પણ એટલીજ રસમય અને મનોરંજક હોવા ઉપરાંત સદ્બોધ લેવા લાયક ઉદાત્ત આદર્શનું દિગ્દર્શન કરાવ્યા વિના રહેતી નથી એનાં સુશિક્ષાપ્રદ રહસ્યની ગંભીર અર્થા “પુષ્પપરિમલ”માં વિસ્તારપૂર્વક કરવામાં આવી છે. એટલે આ સ્થળે એટલીજ આશા રાખીશું કે એ વાર્તાના વાંચનથી જો કોઈ પણ દંપતીજીવન સુખી અને કૃતાર્થ થશે, તો અનુવાદકનો શ્રમ સાર્થક થશે. એ વાર્તા પણ અમદાવાદથી પ્રસિદ્ધ

થતા “સ્વરાજ્ય” પત્રમાં ઇ. સ. ૧૯૨૧ માં પ્રકટ થઈ હતી. ઇ. સ. ૧૯૨૨ ના અક્ટોબર માસમાં એ બંને વાર્તાઓ મુંબઈના માણેક પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના માલેક રા. ગમનલાલ પંડ્યાને પ્રસિદ્ધ કરવા સારૂ આપવામાં આવી હતી. પરંતુ હમારા દુર્ભાગ્યે ત્રણ વર્ષની મુદત સુધી એ વાર્તાઓનું મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ એમની પાસે હવાખાતું પડી રહી આખરે ગુમ થઈ જવાથી નિરૂપાય વશતઃ હમારે નવેસરથી “બકચૂરી” નામની આ બીજી વાર્તાનો ફરીથી અનુવાદ કરવો પડ્યો છે. વાર્તા ધણીજ બોધપ્રદ અને અસરકારક હોવાથી ફરીથી બાયાન્તર કરવાના ઉત્સાહ તથા આગ્રહના વેગને હમે અટકાવી શક્યા નથી. પરિસ્થિતિની પ્રતિ ફૂલતાથી હમારી ચીવટ તથા ખંત ઉલટા રીઠાં થઈ દ્વાયાં છે અને છેવટે શીઘ્ર પ્રકાશનનો નિશ્ચયજ્ઞ અમલમાં મુકાયો છે. હવે પછીથી પ્રસિદ્ધ થનારાં અન્યાન્ય પુષ્પોમાં શરદ્દયન્દ્ર ચેટરજી, હેમન્દ્રપ્રસન્ન ઘોષ, જલધરસેન, સુરેન્દ્રનાથ રોય, હરિસાધન મુખોપાધ્યાય, સુરેન્દ્રમોહન ભટ્ટાચાર્ય, નિરૂપમાદેવી, અનુરૂપાદેવી, શૈલબાલા ઘોષબાયા, સ્વણ કુમારી દેવી વગેરે જગન્માન્ય સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી નવલકારોની ઉત્તમોત્તમ પ્રાસાદિક નવલિકાઓ પ્રકટ થતી રહેશે. ગુજરાતની સાહિત્યપ્રેમી આલમ આ પુષ્પોનો જે પ્રમાણે સત્કાર કરશે, તેટલીજ કૃતજ્ઞતાથી આ કથાકુંજ પણ યથાસમય વિવિધ પુષ્પો પ્રકટ કરતું રહી, તેમની સેવા બજાવતું રહેશે. દરેક પુષ્પ ત્રણ ત્રણ મહિને નિયમિતપણે પ્રકટ થયાં કરશે. ગ્રાહકોની સંખ્યામાં ચોગ્ય વધારો થતાં એથી પણ વધારે સંખ્યામાં સત્તર પ્રકટ થઈ શકશે. પ્રસન્નકથા કુંજના પ્રકાશન પ્રત્યે સહૃદય સહાનુભૂત ધરાવનાર સર્વ સાહિત્યરસિક સંજ્ઞનોના હમે ઝણી છીએ. “ચન્દ્ર પ્રકાશ”ની જૂની ફાઇલ આપવા બદલ હમારા સન્મિત્ર શ્રી૦ પ્રભુશંકર વ્યાસનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો એછોજ ગણુશે. છેવટે “દેશી ગિત” પ્રેસના બાહોશ અને કદરવાન માલીક શ્રીયુત મગનલાલભાઈનો ઉપકાર માનવાનું પણ હમારે ભૂલી જવું ન બોધ્યે. એમનીજ ઉત્સાહભરી દેખરેખ હેઠળ આ પુષ્પનાં પ્રકાશનનું કાર્ય સરલ અને સુંદર બન્યું છે.

આમલીરાન, સુરત. }
તા. ૨૪-૧૧-૧૯૨૫.

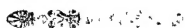
પ્રસન્નવદન છબિલારામ દીક્ષિત.

પ્રસન્ન કથાકુંજ-પ્રથમ પુષ્પ

પારિવર્તન

યાને

ગંભીર ઘોંટાળો.

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

નલિનીકાન્ત અલિપોરના પોગટ માસ્તર છે. સમય પાછલા પહોરનો છે. નલિની બાપુ ઓઢિસમાં ટિક, ટિક, ટિક કરી રહ્યા છે. આશ્વિન માસ શરૂ થએલો છે. દીવાળી નજીક આવી પહોંચી છે. નલિનીબાપુએ રજાને માટે અરજી કરેલી છે. પરંતુ હજી સુધી ઓઢિસમાંથી કાઢ પણ જરાબ આગ્યો નથી. આજે સાત આઠ વાગતાની અંદર પણ જો હુકમ આવી જાય, તો નલિનીબાપુ આજનીજ મેલમાં અલાહાબાદ રવાના થઈ જાય તેમ છે. અલાહાબાદમાં એમનું સાસરું છે. નલિની આ પહેલવહેલીજ વખત સાસરે જાય છે. સામાન સરંજામ ખરીદી, ઉત્તમ આભુષણાદિથી અલંકૃત થઈ, દૂધમાં ઓરવા જેવા ટીમટગ્રાક બની તૈયાર થઈ રહ્યા છે. કાગને ડોળે હુકમની રાહ જોવા છતાં, હજી સુધી કાંઈ તેનો પણ

નથી. ઘડીઆળમાં પાચનો ટકોરો થયો. એકદમ ટંટં અવાજ કરી ટેલીફોનનું બુગળું ગાળી ઉઠ્યું. નક્કિની બાબુ એકદમ આશાથી જલકાઈ જઈ, બુગળું મ્હોંમાં રાખી બોલ્યા, “yes.” પરંતુ, હોંય અફસોસ! રંગનો હુકમ હજી સુધી આવ્યો નથી. એકાદ મની-ઝૉર્ડરના સંબંધમાં કાંઈક ઘોંટાળો થયો હશે, તેજ બાબત કાઠક પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો. નક્કિની હતાશ થઈ, ખુરશી પર આવીને પડયા; એકાદ બે ઉપલક્રીયા કામને ફેંસલો આપ્યા બાદ, તેમણે ખીસામાંથી કાગળ કાઢ્યો, અને વાચવા લાગ્યા. એ પત્ર તેમની સ્ત્રીનો હતો. અગાઉ પણ એ પત્ર એમણે ઘણીવાર વાંચ્યો હતો. એટલે હાલ તો લગભગ મ્હોડે થઈ જવા આવ્યો હતો. તેઓ મલકાતા મલકાતા નીચે પ્રમાણે વાંચવા લાગ્યા:—

“પ્રિયતમ !

આપનો સુધાસમ સુખકર પ્રેમપત્ર પ્રાપ્ત થતા મન પ્રાણ શીતલ થયા છે. બહાલા ! આટલા બધા દિવસ પછી પણ શું આપણા દીર્ઘ વિરહનો અંત નહિ આવે ? આપનું ચન્દ્રવદન નીહાળવાને મ્હાડે ચિત્ત ચકોર તળે ઉપર થઈ રહ્યું છે. આજ કાલ કરતાં આંપણા લગ્નને ત્રણ વર્ષનાં બહાણાં વાયાં ! પરંતુ હજી સુધી આપની સેવા કરવાને હું બાગ્યશાળી નીવડી નથી.

“તરસ્યાને ટીંગળાવવાં પડે રાખી પ્રીત !

પૂછું પ્રવીણ પન્થી એ કોણુ ગામની રીત ?”

“પન્થ જોતી પ્રિયાને માર્ગે વળજે પ્યારા,

મ્હારા અંતરના એલી વહેલો વળજે બહાલા.”

મ્હને સજ્જ કરવામાં આપને આવડી શી મજ પડતી હશે ? રંગ પડે એટલે તરતજ ચાલ્યા આવજો. આપની દાસી એ આશા ઉપરજ એસી રહી છે. દેનાજપૂરજાણી મોટી બહેન આજે આંબી

પહોચી છે. આપને કેટલા દિવસ લાગશે રજા મળતા ? પાંચમનં દહાડે પણ શું આપ નહિ આવી પહોચો ?

મ્હરૂં મન પક્ષી તો આજ્ઞ આપની પાસે આવે છે. નગણા ન થશે, નાથ ! આપની આ વિરહ—આફલાન વીસારી દેશે નહિ.

આપનીજ

સંરાજની."

નલિનીઆમુ વરા ફરતી કિલટ પાલટ પાક કરવા લાગ્યા. આખરે, પત્રને પાછું ગળવામા સ્થાન મળ્યું. હવે છ વાગવાને વધારે વાર નથી. આજે પણ એઈર આવવાની કાંઈ આશા જણાતી નથી. કેટલાક પૂંધીમા નિસાસા નાખ્યા બાદ, નલિની પોતાના કામમાં મન લગાડવાનો બગીરથ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો તે ગમે તેમ હોય, પણ આજે તો ફક્ત ચતુર્થીના દિવસ હતો. આવતી કાલે પણ જો રજાનો હુકમ આવી જાય, તોયે પચમીને દિવસે શ્વશુરાલયની મહેલમા વાંધો આવે એમ નહોતું.

સાતમાં એ મિનિટજ બાકી હતી. એવામાં આ શો ચમત્કાર ? ટેલીફોનના બૂંગળામાં એકાએક ઝણઝણાટ થઈ રહ્યો. નલિનીઆમુએ તે વેળા બૂંગળામાં મ્હોં રાખી "yes," શબ્દની ગર્જના કરી.

ઝવેરી મોતીલાલ એન્ડ સન્સ.

સોના, ચાંદી તથા ઝવેરાતના હાગીના
બનાવનાર તથા વેચનાર અને જુના લેનાર.
લાગાતળાવ રોડ—મુસ્ત.

દ્વિતીય પરિચ્છેદ.

રજા ! રજા ! રજા ! નલિની બાબુને એ અઢવાડીયાંની રજા મળી છે. ડેપુટી પોસ્ટ માસ્તરને પોતાનો ચાળં સોપી, આજ રાતનીજ મેલમાં નલિની બાબુ અલાહાબાદ ઉપડી શકે તેમ છે.

સરોજીનીના પત્રમાં હતું કે, “દિનાજપૂરવાળી મોટી બહેન આવી છે.” પરંતુ નલિની બાબુને પ્રથમથીજ એ વાતની ખબર હતી. અને એજ કારણે લીધે, આ વખત એમને અલાહાબાદ જવાનો આટલો બધો આગ્રહ હતો. “દિનાજપૂરવાળી મોટી બહેન”ના ઉપર તેમનો વિલક્ષણુ રાગ હતો. તેથીજ એક વખત એ સત્સંગનો લાભ થાય તો સાંઝે, એવી એમને પ્રયત્ન ઉત્કંઠા હતી. અને એજ કારણથી, આ વખત “મોટી બહેન” નાં દર્શનનો લાભ લેવાને, એમનું હૃદય આતુરતાથી ઉઠાળા મારી રહ્યું હતું. પરંતુ આ વાત આગળ લંબાવતા પહેલાં, મોટી બહેનનો કાંઈક પરિચય કરાવવાની જરૂર છે. અને નલિનીના લગ્ન સમયના કાંઈક ઇતિહાસનું દિગ્દર્શન પણ વાંચકવર્ગને નકામું નહિ થઈ પડે.

મોટી બહેનના ઘણી મોટા સાહેબ લોક હતા. તેઓ દિનાજપૂરના ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટ હતા. મોટી બહેનના નામ માત્રથી સમજાતું હતું સહજ અનાયાસે ઝાળખી શકતા. શ્રીમતી કુંજબાલા દેવીની સાક્ષરને યે શરમાવે તેવી જુસ્સાદાર અસરકારક સ્વદેશી કવિતાઓ વર્તમાન સમયના માસિક પત્રાદિકમાં કોણે નથી વાંચી ? એમના સહજાએ કુલર સાહેબ બંગાળી જાણતા નહોતા. સાહેબશ્રી પાંચ બંગલાપાવિશારદ હતા તો એમના પતિદેવને પંચાત થઈ પડત. નોકરીપરથી ક્યારનુંયે પાણીચું મળી ગયું હોત.

કુંજખાલાદેવી સમર્થ પાંડિત હતાં. તેઓ ઇંગ્લેન્ડ બાપાનું સાંઠું જ્ઞાન ધરાવતાં હતા. અને બધી બાબતમાં સામાન્ય બંધ લલનાઓથી તેમનો 'ideal' (આદર્શ) જૂદો પડતો હતો. અને એ કેવી રીતે જૂદો પડતો હતો, તેના દૃષ્ટાન્ત તરીકે નીચેની વાત અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય. એકવાર એમનો એક દિયેર, એકાદ સેન્ટની શીશી ખરીદી લઈ આવ્યો હતો. કુંજખાલાદેવીનું એ વાતપર ધ્યાન ખેંચતાં, તેમણે પોતાના દીયેરને પૂછ્યું:—“એ કેને માટે લઈ આવ્યા છો?”

“મારા માથાને માટે,” દીયેરે જવાબ વાળ્યો.

“જાઓ, જાઓ! વાત શી કરો છો? એ ચીજ તો ફક્ત ઐરાં લોકો અને શ્રીમંત મરદ લોકોના જ માથાને માટે છે. મરદ લોક કી'દાડે સેન્ટ વાપરે છે?” બાબીએ છણકો કર્યો. નાનકડો દીયેર, મોટા બાબીની ત્રિશળવાળી ભવ્ય મુખાકૃતિથી ડરી ન જતાં, મોટા માણસની જ માફક બોલ્યો:—

‘એમ કેમ કહો છો, બાબી? શ્રીમંત માણસો શું મરદ ના કહેવાય? તમે તેમને મરદ ગણો છો કે ઐરાં?’

નલિનીબાલુનું જ્યારે લગ્ન થયું, ત્યારે તેમની મુખાકૃતિ ઘણી જ મનોહર હતી. માખણના જેવા ઉજળા ફટક એ હાથ, ગોરા ગોરા ગાલ, અને પ્રકોષ્ટ ભાગનાં બધાં કુમળા હાડકાં સુકોમલ માંસમા સંપૂર્ણ રીતે સંતાઈ ગયા હતા. એની આવી ભવ્ય દેહાકૃતિ નીરખી, કુંજખાલા પોતાના દેહનું ભાન ભૂલી ગઈ. અને નલિનીના પ્રત્યે તીરછી નજરનાં તીક્ષ્ણ બાણ કેંકવાના લોભને છુપાવી કે અટકાવી શકી નહિ. રવીન્દ્રબાલુના કાવ્યમાં ઘટતો ફરફાર કરી, કુંજ ખાલાદેવી નીચે પ્રમાણે નલિનીબાલુને સંભળાવવા લાગ્યાં:—

“નલિની જેવો ચહેરો છે એનો, જેનું છે નલિની નામ,
કોમલ, કોમલ, કોમલ, આંત જેવું છે કોમલ નામ.

જેવો છે કોમલ, તેવો છે વિકલ, તેવોજ આલસ્યધામ;
નલિની જેવો ચહેરો છે એનો, જેતું છે નલિની નામ.”

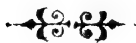
જેટલે અંશે એકાદજ શ્લેષવાક્ય માણસને સચેતન કરે છે, તેટલે અંશે દશ ઉપદેશ વાક્યો પણ તેમ કરી શકતાં નથી. અને એ શ્લેષ વાક્ય જો કોઈ સુંદરીના મુખમાંથી નીકળ્યું હોય, અને તે વળી સુંદરી, સગપણમાં સાળી થતી હોય, તો પછી એ શ્લેષ વાક્યના ફળ—અસર—ની તો વાતજ શી કરવી?

લગ્નની સમાપ્તિ બાદ, નલિનીબાપુ કલકત્તા તરફ સહેલ કરી આવ્યા; અને તેમના પૂજ્ય સસરાજી પણ કુટુંબ કબીલા સાથે અલાહબાદ ઉપડી ગયા. પરંતુ, વિદુષી સાળીના મનમાંથી સૂકો સડાક બનેલી જરાપણ ખસ્યો નહિ.

એક વખત સાંચકાળે, પોસ્ટ ઓફીસથી ફરી કરીને નલિનીબાપુ ઘેર આવી ઇઝીચેરપર પડ્યા પડ્યા ધૂમપાન કરતા હતા. એ વખતે એમના મનોરાજ્યમાં એકાએક એક વિચારનું સ્ફુરણ થયું. માણસ જો મનપર લે, તો પોતાની ગમે તેવી ખોટખાંપણ સુધારી શકેછે. આ સૃષ્ટિમાં અસંભવિત યા અશક્ય એવી કોઈ ચીજજ નથી. એ ઉપરથી એમણે પોતાના મન સંગાથે નિશ્ચય કર્યો કે, હું જો ધાઈ તો મ્હાઈ પણ કલંક દૂર કરી શકું. અને પુરૂષને યોગ્ય એવું મજબૂત પહોળું પાંચ પાંદુ મારી શકે એવું શરીર બનાવું! બીજેજ દિવસે, તેઓશ્રી બજારમાં લઇ, મેન્ડોના ડમ્પેલ્સ વગેરે લાવી ખુશ્વા વાડામાં રીતસર કસરત કરવાનો મ્હાવરો ખત અને કાળજીથી કરવા લાગ્યા. પોતાનો દૈનિક ખોરાક, જે મિઠાઇ, દૂધ, ઘી, ચોખ્ખા વગેરેનો હતો, તે ઘટાડી દઇ, તેની જગ્યાએ, રોટલી, માંસ, માંછલાં ઇલાદિકની વ્યવસ્થા કરી દીધી.

પ્રથમતો ફક્ત પાંચ સાત મિનિટથી વધુ વખત તેમનાથી કસરત

થઈ શક્તી નહોતી. રફતે રફતે રોજના મહાવરા અને અભ્યાસ વડે કરીને, તેઓ સહવાર અને સાંજ બરાબર નિયમસર અડધો અડધો કલાક કસરત કરવા લાગ્યા. આ અભ્યાસ એમણે એક વર્ષ સુધી સતત ચાલુ રાખ્યો. પરિણામે, તેમનું શરીર આથીપણ વધારે મજબૂત બનાવવાને તેઓશ્રીએ એક નવી યુક્તિ શોધી કાઢી. અત્યાર સુધી તો બાઇસાહેબ ઘરકુકડાની જેમ ઘરમાજ ગોંધાઈ રહેતા હતા. પણ હવેથી એમણે એક અન્ય અખતરો અજમાવવા માંડ્યો. બે ચારેક શિકારી મિત્રોની સાથે ગામ બહાર જઈ, હંસ, હરણ, જૂંટ વગેરેનો શિકાર કરવાની શરૂઆત કરી દીધી! આવા વ્યવસાયમાં પડી, તેમણે બે વરસ કાપી નાંખ્યાં છે. હવે આ નલિની પહેલાંનો નલિની રહ્યો નથી. હવે, એમના ગાલની ચરખી ઝરી ગઈ છે. સ્થૂલ હડપચી સૂક્ષ્મ બની ગઈ છે: હાથપગાદિનાં હાડકાં કઠૂણ બન્યાં છે. ખંડે જોતાં, હવે એ બાઇસાહેબ નલિની નામને માટે સંપૂર્ણ રીતે નાશાયક બની ગયા છે. આવાજ વખતે, કુંજખાલાને મળવાની તેમના મનમાં પ્રવળ ઉત્કંઠા થઈ આવી છે. એ કેવી અજાયબીભરેલી વાત છે કે, માણસ વ્યાયામ વડે, મજબૂત બની, પોતાનાં જૂના અર્થસૂચક નામમાં તદ્દન પરિવર્તન કરી દઈ, ખીજું નવુંજ નામ ધારણ કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે! નલિનીબાણુ નીચે પ્રમાણે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા:—મહારા કાર્ય વડે મહાઈ નામતો બદલાઈ ગયું છે, પરંતુ મહારો પુત્ર મહાઈ નામ રાખશે. કિત્તમ રીતે મહારા નામની ખુબી જળવશે. કેવી રીતે જળવશે, એ તેમનાથી સ્થિર કરી શકાયું નહિ.

તૃતીય પરિચ્છેદ,

બીજે દિવસે, આશરે બપોરના બે વાગતાના સુમારે નલિની બાપુ અલાહાબાદ સ્ટેશને આવી પહોંચ્યા. તેમણે પાચળમાપર લાંબો પંબળી ફેશનનો કોટ ચઢાવ્યો હતો. અને માથા પર પાધડી મુકી દીધી હતી. આ અલબેલા પોશાખથી તેઓ કાંઈ ઓરજ દાંડમાં દીસતા હતા. તેમના જમણા હાથમા એક મોટી ડાંગ હતી. અને ડાબા હાથમા ટ્રન્કની સાથે બંદુકની એક પેટી હતી. રજના વખતમાં કુરસદ મળ્યે, શિકાર કરવા નીકળવાની તેમની ઇચ્છા હતી.

આખું સ્ટેશન ખુંદી વળ્યા. ચારે તરફ ફરી ફરીને જોયું. પણ અફસોસ ! કોઈ કરતા કોઈ પણ તેમને તેડવા આવેલું જણાયું નહિ. ઘેરથી નીકળતા પહેલા આગલીજ રાત્રે, તેમણે પોતાના સસરા ઉપર એક ચાર આનાનો ટેલિગ્રાફ કર્યો હતો. પરંતુ તે વખતસર નહિ પહોંચ્યો હોવા ન્તઃએ. મજુરને બોલાવી, સરસામાન ઉચકાવી, તેઓ સ્ટેશનની બહાર આવ્યા. અને ગાડીવાળાને પૂછવા લાગ્યા:—
“ મહેન્દ્ર બાપુ ઉકીલકા વાસા જનતા ?”

ગાડીવાને ઉત્તર આપ્યો:—“હા બાપુ—આઈયે.”

“ચાલો,” કહી નલિનીબાપુ ગાડીમા ગોઠવાયા. અલાહાબાદ નલિનીબાપુ પ્રથમ કદી પણ આવ્યા નહતા. ખરું પૂછાવે તો, મંગદેશની બહાર પગ મુકવાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ તેમને પ્રાપ્ત થયો હતો.

અડધા કલાકમા ગાડી એકાદ મોટા કમ્પાઉન્ડવાળા ઘરમાં દાખલ થઈ. આગલી પરસાળના ઝોટલાપર નવવર્ષની કુવારિકા મતી હતી. ઝોટલાની ડાબી બાજુએ એક ફૂવો હતો. ત્યાં આગળ

બેસીને એક પંખખી બાઈ લોહીયું સાજતી હતી. ગાડીમાંથી ઉતરી, તેજ બાઈને સંબોધી, નલિનીએ પ્રશ્ન કર્યો:—“મહેન્દ્રબાપુ વધીલતું ઘર આજ કે?”

“હા, બાપુ.”

“શેઠ ઘરમાં છે?”

“નાજી, કેદાર બાપુ વધીલને ત્યાં ચેતરંજ રમવા ગયા છે.”

“ઠીક, તારે ઘરમાં ખબર કરીદો. કહોકે જમાઈરાજ આવ્યા છે.”

આ વાત સાંભળીને, જે છોકરી ઓટલાપર રમતી હતી, તે મુઠીવાળીને ઘરમાં દોડી ગઈ; અને ગગન બેદી નાંખે, તેરી ગર્જના કરતી ગાજી ઉઠી:—“અરે, શું જોઈ રહ્યા છો? તમારા જમાઈ બાપુ આવ્યા છે.”

પંખખી બાઈ રાંમશરણુને આ વાત સાંભળીને કાંઈક હસતું પણ આવ્યું. ઉતાવળા હાથ ધોઈ નાંખી, નલિનીબાપુકને જઈ, નીચા વળીને સલામ કરવા લાગી. રામશરણુ ત્યારબાદ ગાડીમાંનો સરસામાન લઈને ઘરમાં ગોઠવ્યો. ઘરમાંહેનાં નાના પોટાંઓ ઢાનામાનાં લપાતા છુપાતાં જમાઈને જોવા લાગ્યાં.

રામશરણુ નલિનીબાપુને દિવાનખાનાના ખંડમાં લઈ જઈને બેસાડ્યા. અને પૂછવા લાગી:—

“બાપુ, અશનન કરશો કે?”

નલિનીએ કહ્યું:—“હા, સ્નાન કરવું પડશે. નહાવાની ઓરડીમાં પાણી તૈયાર કરી રાખો.”

એજ સમયે એક વૃદ્ધ ચાકરડી ત્યાં આવી પહોંચી. નલિનીને પ્રણામ કરીને, તે કહેવા લાગી:—“કેમ, ખુશી આનંદમાં તો ખરાને?”

“હા, મોજમાં છું; તમારી કેમ બાબત છે?”

તે વૃદ્ધ દાસીએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો:—“પરમેશ્વરે જેવાં ધડયાં છે, તેવાં છીએ. આ ઘરમાં ચાકરી કરતાં આજે છ મહિના થયા. મણિ ખેનને હું તો રોજ પૂછ્યાં કરતી કે, “ખેન મણિ! આપણા જમાઈરાજ ક્યારે અંહિ આવે છે ?”

મણિખેન જવાબમાં માત્ર એટલુંજ કહેતી કે, રજા પડશે, ત્યારે આવશે. ચાલો હીક થયું. વાટ જોવડવીને પણ આખરે આવ્યા ખરા. હવે જટ સ્નાન કરી લ્યો, મોટીબાએ પૂછાવ્યું છે કે તમારે માટે ચાહ મૂકીએ, કે ભાતખાત કરાવવો પડશે ?”

નલિનીએ મોગલસરાના રોશનપર નાસ્તો કર્યો હતો. તેથી એણે કહ્યું:—“ભાત ખાતની ખટપટ જવા દો. ચાહ જરા પીશું.” વૃદ્ધ-દારી બોલી:—“હીક, ત્યારે સ્નાન તો એકવાર કરી ચ્યા. પછી આપને એક નવી ચીજ દેખાડવાની છે. અમારી કુસુમને માટે કાઠં ઘરેણાં બરેણા ઘડાવ્યાં છે કે કમાવાનું ને કસર કરવાનુંજ શીખ્યા છો ?” એટલું કહી, તે વૃદ્ધાએ નલિની તરફ એક તીવ્ર કટાક્ષપાત કરી સ્ત્રી જાતિની પોતાની કુશળતા વ્યક્ત કરી.

સ્નાન કરી રહ્યાબાદ, નલિની પાછો આવીને જુએ છે તો દશ ખારેક છોકરાં એની બંદુકની પેટીને બાજ્યાં છે. બંદુક પેટીની બહાર કાંદેલી છે, અને બધાં છોકરા તે બંદુકને ઉંચકવાની ગડમથલ કરી રહ્યાં છે! નલિનીએ જટ તેઓના હાથમાંથી બંદુક જુટવી લઈ, નિર્બચસ્થાને પાછી મુકી દીધી. એજ વખતે વૃદ્ધદાસી પાછી અંદર આવી. તેના હાથમાં સાત આઠ મહિનાનું છોકરું હતું. તે ભુલકાનું મ્હોં તરતનું ધોએલું જણાતું હતું. માત્ર અન્ને આંખ કાજળથી ભરેલી દેખાતી હતી. અને માથાના વાળ ક્ષણ વડે ઠીકઠીક કરેલા જણાતા હતા. દાસી છોકરીને હાથમાં ઊછાળતી ઊછાળતી બોલી:—

“જુઓ જમાધરાજ ! કેવી સોનાની પૂતળી જેવી જણાય છે ? જોઇએ જાણે સોનાનો ચાંદ ! હો એને એકવાર તમારા હાથમાં.”

નલિનીને અસહ્યની જ નાના જગદાનો કટાળો હતો. પરંતુ સાસરે સાડું દેખાડવા ખાતર, સાકર પીરસવા માંડી:—

“હા, કેવી મનની છોકરી છે !” એમ કહી ખોળામાં લીધી. વૃદ્ધ દાસીએ ચાલાકી ચલાવવા માંડી:—

“મનની’ કાંઈ ખાલી કહો નથી થઈ જતી. લૂખાં લાડને ચીથરા ફાડાફાડ શા કામનાં ? મ્હોં જોયાં છોકરાનાં મ્હોં આમ જોવાતાં હશે કે ?”

નલિનીએ ગજવામાંથી બે રૂપિયા કાઢી, છોકરીના મુઠ્ઠી વાજેલા હાથમાં મુકી દીધા.

એ જોઈ, પેલી ઢોંગીલી દાસી ગાલે હાથ દઈ, ખોલી ઉઠી:—

“ઓમા ! આ શું ? લોકો તમારે માટે શું બોલશે ? રૂપિયા આપીને તે વળી સોનાના ચન્દનું મુખ જોવાય ખરું કે ?

આસપાસ ચોંટળાઈ વળેલું નાના છોકરાંઓનું ટોળું ખડખડ હસી પડ્યું.

અત્યંત ભોંઠા પડી જઈ, ખીજે કાંઈ જવાબ નહિ સૂઝવાથી, નલિનીએ વ્હીલું વ્હીલું મ્હોં કરીને કહ્યું:—“સોનું તો હું સાથે લાવ્યો નથી.” મનમાં વળી પોતાની બેરી પર પણ બહુ દાઝ ચઢી. ફલાણાને છોકરું થયું છે, અને તેને માટે એકાદ ગિની લેતા આવજને એમ કાગળમાં લખતાં શું થઈ જતું હતું ?

વૃદ્ધદાસી કહેવા લાગી:—“બીજા એક વાત સામળી છે કે ? તમારાં સાસુ તો કહે છે કે, ઘરેણાં ગાંઠાં ઘડાવવાને આજને આજ જ સોનીને વચ્છી આપી દેવી પડશે. ચાર છોકરાંના બાપ થયા, પણ આટલીયે કાજળ રૂખાતી નથી !”

નલિનીની શુદ્ધિયુદ્ધિ તો આ સંવાદની શરૂઆતમાંજ જતી રહેવા માંડી હતી. તે આ સાંભળીને તો આભોજ બની ગયો. ‘ચાર છોકરાંના બાપ થયા પણ આટલીએ કાળજી રખાતી નથી,’ એનો અર્થ શો ?

નલિનીને પરગ્યાંને હજી તો એજ વર્ષ થયાં હતાં. અને તે દરમ્યાન ઘણીઘણીઆણીમાંથી કોઈએ પણ એકબીજાનું મોં સરખું જોયું નહતું ! તો પછી નલિની ચાર છોકરાંનો બાપ કેમ કરીને થઈ ગયો ?

છોકરીને પાછી પેલી દાસીને સોંપી દઈ, કાંઈક ગભરાટ સાથે નલિનીએ તેને પ્રશ્ન કર્યો:—“છોકરીનો જન્મ ક્યારે થયો ?”

ફરીથી ગાલ પર હાથ દઈ, ટૂંકાસી ગઈ હતી:—“કેવાં ઘેલાં કાઢો છો ? પોતાને છોકરાં ક્યારે થયા, તે પોતેજ જાણે જાણતા નથી ? જવાદો આવી સદાઈ ! કાલા થઈને બીજાને કાળાં મેસ બનાવવાની વાત કરે છે !”

નાના ભુલકાંઓનું ટોળું ત્યાં આગળજ સંતાઈને ટોડીયા કર્યાં કરતું હતું, તે દાસીની આ વ્યંગોક્તિ સાંભળીને ખડખડ દસી પડ્યું. એ ત્રણ મોટી ઉમ્મરનાં છોકરાં હતા, તે વૃદ્ધાના બોલેલા બોલ હસતાં હસતા બોલવા લાગ્યાં. બીજાં નાના છોકરા નાચવા લાગ્યાં. નલિની તરત નાહીને આવ્યો હતો, તે છતાં, કપાળમાંથી પરસેવાનાં ઝરણુ ઝરવા માંડ્યાં. મનનું કુતૂહલ મનમાંજ શમાવી દેવાનો તનતોડ પ્રયત્ન તે કરવા લાગ્યો. એ છુપે બેઠ કેમ ઉઘાડો પડાય ?

શક્તિ અને ધૈર્ય વગર એની જીકર કેમ કરીને ચાલે ? આ પ્રશ્નને મનોરાજ્યની ગડમથલ ચાલતી હતી, તેવામા આઠેક વર્ષની એક છોકરી ત્યાં આવી પહોંચી. નલિનીના હાથમાં એક ગ્લાસ આપી કહેવા લાગી,—“હ્યો, જમાદારાજ ! આ શરબત પીઓ.”

ગ્લાસ સહજ મ્હોડે અડકાડી, નલિનીએ શરખતનો સ્વાદ કાઢ્યો. શર્કરા વગરનું એકલું મીઠાનુંજ તે શરખત હતું. ગ્લાસ પાછું નીચે મુક્તાં નલિનીના મનમાં એક વિચાર મુક્યો. સઘળે ફેંકાણે જમાઇની મીઠી મજાક કરવાનો સામાન્ય રિવાજ હોય છે. જે કારણથી મીઠાનું શરખત આપવામા આવ્યું તેવુંજ કાષ્ઠક કારણ પિતૃત્વઆરોપણનું પણ હોવું જોઈએ. બહેનો ઉદ્દેશ—માત્ર મહારી નિર્દોષ મસ્કરી—એજ હોવો જોઈએ.

આ મીમાંસા સૂઝી આવતાં નલિનીનું હૃદય કાષ્ઠક શાન્ત થયું; તેના દીવેલ પીધેલા જેવા ચહેરાએ પાછી સમતા ધારણ કરી ! એ દિવાનખાનામાં એક ખુણામાં કપાટ ખુલવાનો અવાજ કાને પડ્યો. કપાટ સામેનો પડદો ખસેડી રામશરણ બોલી:—

“ શેઠ, પધારો ચાહ તૈયાર થઇ છે. ”

ધારી ધારીને જોતાં અંદરના ઓરડામાં દાખલ થવાનો માર્ગ નલિનીના જોવામાં આવ્યો. તેજ માર્ગે પ્રવેશ કરી, નલિની અંદરના ઓરડામાં આવ્યો. એને માટે ખાસ તૈયાર કરેલાં સુંદર મખમલના આસનપર વિરાજમાન થયો. એની આગળ ચાંદીની રકાખીઓ તેમજ પ્યાલાં મુકવામાં આવ્યાં હતાં. નાના પ્રકારની ખાત્ર અને પેયવાનીઓ તેમાં એની સમક્ષ હાજર કરવામાં આવી હતી. એ ચીજોને યથા-શક્તિ મન્સાફ આપ્યા બાદ, નલિનીએ ધુમાડાના ગોટગોટ મિગારે-ટમાથી ડરાડવા માંડ્યા.

એજ સમયે ઓરડાના અંદરના ભાગમાથી મંદમંદ રમઝુમ શબ્દ કર્ણગોચર થવા લાગ્યો. બારણાં આગળ એક નાની છોકરીને ‘ મોટી પ્લેન આવે છે ’ એ પ્રમાણે બોલતી નલિનીએ સાંભળી.

કુંજપાલા આવે છે એમ જોતાં નલિનીનું હૃદય હર્ષથી નાયવા લાગ્યું. મનમાંને મનમા શેખ શક્તી સહ વિચાર કરવા લાગ્યો કે,

હવે તો એ મ્હને ઓળખી પણ નહિ શકે ! પહેલાં જોવો સૂકા સડાક હું કાઠ હવે રહ્યો નથી. ધામડધીંગો અલમસ્ત બન્યો છું. જોઈએ તો ખરા, ઓળખી શકે છે કે કેમ ? ઓળખાણ થતાં પહેલા જરાક ગંભીર કરશું.

દૂરનો શબ્દ વધારેને વધારે નગદીક આવવા લાગ્યો. “ કેમ કાંઈ, કાંઈ ઘણે દહાડે જાગ્યા ? ” એવા ઉદ્ગાર કાઢતી એક યુવતી ઓરડાના મધ્ય ભાગ આગળ આવી જરા ખંચાંપને ઉભી થઈ રહી.

પરંતુ તે માત્ર એક મિનિટનીજ ખાતર ! નલિની અને તે બાઈની નજર મળતાં લાગલીજ તે બાઈએ લાજ કાઢી, અને ઉતાવળે પગલે ત્યાં આગળથી પસાર થઈ ગઈ. નલિનીની ખાતરી થઈ કે તે કુંજબાલા નહોતી. અંદરના ઓરડામાં મોટે સાદે નીચે પ્રમાણે સ્ત્રી વર્ગમાં વાતચીત થતી નલિનીએ સાંભળી:—

“ કેમ મ્હને ! તારા વર આવ્યા છે ને કાંઈ ! ”

“ નારે બા ! એ તો પીટયો કોઈ બીજોજ જણાય છે ! ”

“ શું કહે છે ? તારો વર થવા વળી બીજો કોણ આવવાનો હતો ? એ શું હમારો શરત ન હોય ? ”

“ ના, એ તો મુઝો કોઈ બીજોજ છે. ”

“ કોણ હશે વાર ? ”

“ શી ખબર ? ”

“ ભારે હવે ? એની શી મ્હોકાણ માંડવી ? કોઈ બદમાશ તો કાંઈથી ઘરમાં નહિ ધુસ્યો હોય ? ”

“ ચહેરો તો એવોજ ચોખ્ખો જણાય છે. ”

“ ઓ બાપરો ! આશો જુલમ ! કોણ આવ્યો હશે ? ”

તેજ ક્ષણે એકાદ બાળકનો ઉચ્ચસ્વર નીચે પ્રમાણે અવાજ સંભળાઈ:— “ બદમાશ બંદૂક લઈને આવ્યો છે ! ”

સંસ્કારી અને પ્રતિષ્ઠિત સભ્ય સંજ્ઞાનો
તમારાં કુટુંબીજનોને વિશુદ્ધ, શિષ્ટ અને
સંસ્કારી આનંદ ક્યાં આપેશે !

નિર્દોષ રસિકતા, વિશુદ્ધ ધર્મભાવના, ઉદાત્ત અને સંસ્કારી
નીતિને પોષનારું સુરતનું આ એક માત્ર લોકપ્રિય, અને સુપ્ર-
સિદ્ધ આનંદ ભુવન છે !

શ્રી કૃષ્ણ સીનેમા.

જેણે હિંદની હેરત પમાડનારી મનોમુગ્ધકર મુખોધપ્રદ
શીલમો વડે સુરતની સર્વ શોખીન અને રસિક પ્રજાનાં દીલ
જીત્યાં છે. હિંદની સર્વ જાણીતી અને માનીતી સીનેમા શીલમ
કંપનીઓ સાથે, યુરોપની જગમગશૂર કંપનીઓ સાથે બહોળે
ખર્ચે તદ્દન નવીન અને ભાવનામય શીલમો બતાવવાની ખાસ
ગોઠવણુ કરી છે. હિન્દી શીલમના ઉદ્ભાગને જનતા સમક્ષ રજુ
કરવા માટે શ્રી કૃષ્ણ સીનેમાના માલીકાને સુરતના પ્રતિષ્ઠિત
આગેવાનો અને ઉચ્ચ અધિકારી વર્ગ તરફથી એકઠે અવાજે
અનેક પ્રશંસાપત્રો મળ્યાં છે

આ સીનેમામાં તમામ શીલમોની પસંદગી કળા, અભિનય,
નીતિ અને જ્ઞાનની દૃષ્ટિએજ થાય છે.

સ્વચ્છતા, હવા ઉગ્ગસ અને હરેક પ્રકારની વ્યવસ્થા તથા
વીજળીના પંખાની ખાસ અનુકુળતાવાળું

સુરતનું દીલે આરામ થીએટર,

ઠાવર સામે, સુરત.

વિશુદ્ધ ખાદી ભંડાર.

હાથ કંતામણુ અને હાથવણાટના વિશુદ્ધ

કાપડનું જાણીતું અને માનીતું મથક !

આ ભંડાર ખાદી પ્રચારનું મથક છે. સારાયે

હિન્દની કારીગરીનું સંગ્રહસ્થાન છે.

કેવળ શુદ્ધ ખાદી પ્રચારના આ અપ્રતિમ સંગ્રહસ્થાનને
યાદ કરજો, અને તમારા દેશને સમૃદ્ધ અને ગૌરવશાલી બના-
વવા કાંઈને કાંઈ ફાળો આપજો.

ધર્મ-દાન ખાદીના કરજો. ઉત્સવો ખાદીમાં ઉજવજો.

દરેક ઋતુને માફક આવે તેવા, કુટુંબી જનો, સ્ત્રીઓ તથા
બાળકોના અને બીજા દરેક પ્રકારના ધરગથુ તેમજ મુસાફરીના
ઉપયોગનાં કેટ, શર્ટીંગ બેડીંગ વગેરેના બરતી, મલમલથીયે
મુલાયમ, રેશમથીયે સુંવાળી, તથા પાટીયા જેવી મજબૂત
વિધવિધ પ્રકારની મનપસંદ ખાદી જોઈને તમે હક થઈ જશો.

વેપારીઓને ખાસ સગવડ મળી શકશે.

વિશુદ્ધ ખાદી ભંડાર, કણપીઠ, સુરત.

અવસ્થાપક

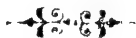
રતનલાલ ખાંડવાળા.

“ હાય હાય, સત્તાનાશ વળી ગયું ! ” એ રામશરણુ ! હું રામ-શરણુ ! ક્યાં ગઈ ? જા જલદી અને શેકને તાબડોતો ખખર કર. ”

શ્રીશ્રીની નાસભાગનાં કિતાવળાં પગલાં સંભળાયાં, એ સિવામ ખીજું કાંઈપણ નલિનીથી સંભળાયું નહિ.

આમતેમ આંટા મારતાં, પાસેના એક ટેબલપર નલિનીની નજર પડી. તેનાપર રેશમી પૂંઠાની એક ચોપડી હતી. આમ તેમ પાનાં ફેરવતાં, તેમાંથી દરેક પાને પિઝિટિંગ કાર્ડીની રીપો નીકળી આવી. દરેક સ્લીપપર સોનેરી અક્ષરે લખેલા “ એમ એન. ધોપ ” એ સમ્બો નલિનીના વાંચવામાં આવ્યા. જ્યો ભરમ તે વખતે નલિનીની નજર આગળ ખુશ્કો થઈ ગયો. બૂવમૂવામણીના બેવી ધુરખાનું રહસ્ય કળાયું ! તેના સસરાનું નામ મહેન્દ્રનાથ બન્દોપાધ્યાય (બેનર્જી) હતું. અને આ તો હતા મહેન્દ્રનાથ ધોપ. બન્દોપાધ્યાય બ્રહ્મણ હોય છે, ધોષ કાયસ્થ (ક્ષત્રીય) હોય છે. મહેન્દ્ર બાપુ વડીલ તે બન્ને હતા ! માડીવાળાએ નલિની બાપુને પારકાં સાસરે લઈ આવી, આમ ગંભીર ઘોંટાળો કરી નાંખ્યો હતો.

નલિનીએ છૂટકારાનો દમ મૂકી, ધીરૂંધીરૂં હસતાં, સીગારેટમાંથી ધુમાડાના ગોટગોટ કાઢવા માંડ્યા.

ચતુર્થ પરિચ્છેદ.

આણી તરફ પંખખી બાધ રામશરણુ આંકળી ફાંકળી શેઠને ખખરું કરવા દોડી. રજના વખતમાં ઘણું ખર્ચ દેદાર બાણુ વધીલને ઘેર શેત્રંજની રમતનો અટ્ટો જામતો. આજે અહીં મોટા મહેન્દ્રબાણુ નાના મહેન્દ્રબાણુ (નલિનીના ખરા સસરા) અને ખીજું કેટલુંક વધીલ મંડળ ભેગું થયું હતું.

શેત્રંજની રમત ચાલી રહી હતી, એવામાં ઓચીનતા આવી, રામશરણુ ત્યાં આગળ જૂતની માફક ડોહીયું કર્યું. પોતાના શેઠ તરફ જોઈને કહેવા લાગી:—“શેઠ, શેઠ.” જલદી ઘેર પધારો—બાધનો આકળો ગાભરો સાદ અને મ્હોંડાનો દેદાર જોઈને, મહેન્દ્રબાણુનો તો હાજીજ ગગડી ગયા. બહેબાંકળાબની, તેઓ પૂછવા લાગ્યા:—“કેમરે ! શું છે ? ઘરમાં કેાઈ માંદુ સાજું તો થયું નથીને ?”

“ઘેર એક ચોર આવ્યો છે.”

મહેન્દ્રબાણુ બોલ્યા:—“ચોર ? દિવસના વખતે વળી ચોર કેવો ?”

રામશરણુ ઉત્તર વાળ્યે—“ચોર છે કે લૂટારો છે, કે કેાઈ માંડો માણસ છે, તે હું ખાતરીથી કહી શકતી નથી. એ તો કહે છે કે, હું તો શેઠ (મહેન્દ્રબાણુનો) જમાઈ છું.”

આ સાંભળી ખીજા બધા તો હસવા લાગ્યા. પરંતુ મહેન્દ્રબાણુ હેડાઈ પડ્યા અને બોલી ઉઠ્યા:—“ક્યારે આવ્યો ? શું કરે છે ?”

“અરે, એ તો ત્રણ વાગતાનો આવ્યો છે; એક મોટી ડાંગ લાવ્યો છે; એક બંદુક પણ આણી છે. અંદર જઈ ચાહપાણી પીએ છે. ઘરનાં ખેરાં બધાં ગભરાઈ ઉઠ્યાં છે.”

“બંદુક લાવ્યો છે ? ડાંગ પણ લાવ્યો છે ? હરામખોર બદમાશ

પારકાને ઘેર ધુસી આવ્યો છે, તે કેવી રીતે પાછો પોતાને ઘેર સહીસલામત જવા પામે છે, તે હું જોઉં છું.” એમ બે લતા બોલતા કોઘથી ધુંધા પુંવા ચતા મહેન્દ્રબાબુ બહાર નીકળ્યા. એમની ગાડી બારણાં આગળજ ઉભી હતી. કૂદકો મારીને મહેન્દ્રબાબુ ગાડીમાં ચઢી બેઠા અને ગભરાયેલે સાહે ગાડીનાં ને હુકમ કરવા લાગ્યા:—“જેરસે હાંકાઓ.” કેટલાક વકીલ મિત્રો મહેન્દ્રબાબુની સાથેજ બહાર આવ્યા હતા. તેઓમાંના કેટલાએક બોલવા લાગ્યા:—“કાઈ ચસ્કેલ હશે, એમજ લાગે છે.”

કેટલાક કહેવા લાગ્યા:—“ના, ના, વળી ચસ્કેલ ગાંડીયા જેવો હોય તે બંદુક શું કામ લાવે? એ તો કોઈ છટ્ટીનો ઉખડેલ, પાકકો બદમાશ હોવો જોઈએ.”

નાના મહેન્દ્રબાબુ (નલિનીના સસરા) એ કહ્યું:—“ચસ્કેલ હોય કે વંડેલ હોય કે બદમાશ હોય—મમે તે હોય—પણ એને તો પોલીસનેજ ‘હિન્ડ ઓવર’ (હવાલે) કરી દેવો જોઈએ.”

ગાડી નક્કર વેગે દોડવા લાગી. ઘેર પહોંચ્યા બાદ, મહેન્દ્રબાબુ ગાડીમાંથી એકદમ બૂસ્કો મારી બહાર નીકળ્યા અને ઉતાવળે સાહે પૂછવા લાગ્યા:—“કાણુ છે? ક્યાં છે?”

આ વખતે નલિની માળ ઉપરથી હેઠળ આવ્યો હતો, અને ઓટલાપર આમ તેમ પસાર કરતો હતો. ગૃહસ્થામિને પ્રણામ કરીને તે કહેવા લાગ્યો:—“મહેન્દ્રબાબુ આપજ કે? આપની આગળ મ્હારે ક્ષમા પ્રાર્થના કરવાની છે.”

નલિનીની બોલવાની ઢબ અને નમ્રતા જોઈને ગુસ્સાથી લાલ-પીળા બનેલા મહેન્દ્રબાબુ મ્હાત થઈ ગયા. નખશીખવ્યાપી રહેલો તેમનો કોઘામિ ટાઢો ટપ પડી ગયો. ઘેર પહોંચતાવારને પોતાના હાથનો જે પ્રકારનો સ્વાદ ચખાડવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો, તે ફેરવી નાંખવાની તેમને ફરજ મળી. —

મહેન્દ્રબાપુએ પ્રશ્ન કર્યો:—“આપ કોણ છો ?”

“મારું નામ નલિનીકાન્ત મુખોપાધ્યાય (મુકજી). હું મહેન્દ્ર બન્દોપાધ્યાય (બેનજી) નો જમાઈ થાઉં છું. ‘મહેન્દ્રબાપુ વકીલને ઘેર લઈજા,’ એમ મહેં ગાડીવાળાને કહ્યું, ત્યારે એ મૂર્ખ મહેને અહિં લઈ આવ્યો. મહારી ભૂલ હમણાંજ થોડાક વખત અગાઉ મહેને સમજાઈ. હવે હું આવ્યો જાઉં છું. આપને તેડવાને માણસ ગયું હતું,—તેથી આપની આગળ ક્ષમા પ્રાર્થના કર્યા બાદ જવું એ હેતુથી આપની રાહ જોતો અહિંજ ઉભો હતો.”

આ વાત સાંભળી મહેન્દ્રદોષનો ગુસ્સો પૂરેપૂરો ઉતરી ગયો. નલિનીનો હાથ સત્રેમ પોતાના હાથમાં લઈ, મહેન્દ્રબાપુ પેટ પકડીને હસવા લાગ્યા:—“આહો ! મહેન્દ્રના જમાઈ તમે, કેમ ? સાઈ સાઈ. જુઓને બાઈ. અહિં તો એ જણા મહેન્દ્રબાપુ વકીલ છે. તમારા સસરા નાના મહેન્દ્રબાપુ કહેવાય છે, અને મહેને મોટો મહેન્દ્રબાપુ કહે છે. હમારા ભૈજણ વચ્ચે અસીત્ર સંબંધી ઘોંટાળો તો વારંવાર થાય છે; બહાર મામથી કોઈ વકીલ મહારા ઉપર કાંઈ મુકદ્દમો મોકલાવે છે, તો અસીત્ર કાગળ લઈ, તમારા સસરા કને પહોંચી જાય છે. પરંતુ જમાઈ માટેનો ઘોંટાળો તો આ પહેલી વહેલી વારજ ચએલો છે.” એટલું બોલતાં બોલતાં તો મહેન્દ્રદોષ સુમાર ચગરનું હસવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ તેઓશ્રી નલિનીને પોતાના દિવાનખાનામાં લઈ ગયા. આમ તેમ ગપ્પાં સપ્પાં ચાલતાં હતાં, તે લામાં બહાર એક બાહુતી ગાડી આવી પહોંચી. નલિની વિદાયગીરી લઈ, પોતાના શશુરાલયની સહેલનો અપૂર્વ દહાતો લેવા નીકળી પડ્યા.

પંચમ પરિચ્છેદ.

આણી તરફ કેદારબાબુ વકીલને ત્યાં તે દિવસની સાંજનો શેત્રંજનો તાલ બગડી ગયો. રંગમાં ભંગ પડી ગયો. મહેન્દ્રધોષ ઘેર સીધાવ્યા, એટલે તે વકીલ મંડળને ચોર—ગદમાશની વાત સિવાય બીજો કોઈ તિથિ સૂઝતો નહતો. ઘણા પાગલોની વાત પણ થઈ ગઈ; આખરે મંડળ વીખેરાઈ ગયું. વકીલ સાહેબો એક પછી એક, સહુ પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

મહેન્દ્ર બન્દોપાધ્યાયનું ઘર ભાગંજ મોહલામાં હતું. તે મહા-શયે ઘેર આવ્યા બાદ, ચાહ અને હુક્કાને માટે ગડાકુતી વરદી આપી દીધી હતી.

ઔદિસની બારી આગળ ઈઝી ચેર પર બેઠાબેઠા મોજમાં ચાહપાણીનું સેવન ચાલી રહ્યું હતું એકાદ નોકર તેમની નજીકમાં ઉભો થઈ રહ્યો હતો.

કેટલોક સમય આ વ્યાપારમાં ગયા બાદ, એક ભાડૂતી ગાડીએ કમ્પાઉન્ડમાં પ્રવેશ કર્યો. વકીલને ઘેર ઘણાંયે આફમીની નિત્ય આવ-જવ થતી હોવાથી, મહેન્દ્રબાબુ તેના તરફ કાંઈ પણ લક્ષ આપ્યા વગર જોમ આંખ મીચીને સૂઈ રહ્યા હતા, તેમજ સૂઈ રહ્યા.

બહારથી કાંઈ શબ્દ આવતો હોય, એમ જણાયું. “મહેન્દ્ર-બાબુનું ઘર આજ કે ?” એવા શબ્દો ઉચ્ચારતો કોઈ અજાણ્યા માણસનો ધાંટો તેમના સાંભળવામાં આવ્યો.

“હાં, શેઠ.”

“ખબર આપો, તમારા શેઠને કે, આપના જમાઈ આવ્યા છે” આ વાક્યમાંનો ‘જમાઈ’ શબ્દ સાંભળતા વારનેજ, મહેન્દ્ર-બાબુએ એકદમ ઉભા થઈ, કેદારો રાગ છોડી દીધો,

બારી ઉપરનો પડદો ખસેડીને જુએ છે, તો એક મોટી ડાંગ હાથમાં લઇને, પંજળી સિપાઈ જેવો લાંબો પહોળો દેખાતો કોઈ એક માણસ કમ્પાઉન્ડમાં ઉભો છે. અને ગાડીવાળો ગાડીમાંથી બંદુકની એક પેટી બહાર કાઢે છે. તે જોઈને ગુસ્સાથી નખશીખ હુંવા પુંવા થતા મહેન્દ્રભાઈ ધમધમ કરતા આવ્યા, અને ઓટલા પર ઉભા રહી, મોટે સદે ધ્રુવરો કરવા લાગ્યા:—“કોઈ હયાયરે ? કોણ છે રે ?”

પોતાના સસરાની આવી વિકાળ મૂર્તિ જોઈને, નલિનીનાં તો મેલતીયાળ મરી ગયાં. દાંત મ્હોં કચકચાવીને સત્તમ સ્વર કાઢી મહેન્દ્રભાઈ ગાલિપ્રદાન કરવા લાગ્યા:—“પાછો ખેટા જૂથાચોર—ભાગો હિયાંસે, અભિ ભાગો. લોકોને ઘેર રખડી રજળીને, આખરે અહિં આવ્યા કેમ, મ્હારે ત્યાં ગળે પડવાને ? શયતાનના સાળા ! ખેટા બદમાશ ગુંડા !”

જોત જોતામાં ધરના સઘળા નોકર ચાકર ત્યાં આગળ ભેગા થઈ ગયા. મહેન્દ્રભાઈએ તેમને હુકમ આપ્યો:—“મારકે નિકાલ દેઓ ! ગર્દન પકડ કે નિકાલ દેઓ.”

નલિનીની આસપાસ સઘળા નોકરો વીંટળાઈ વળ્યા. તે જોઈને નલિનીએ એકદમ પોતાની મોટી ડાંગ રક્ષણાર્થે પોતાના માથાની આસપાસ ફેરવવા માંડી; અને ક્રોધ કરી કહેવા લાગ્યો:—“બખરદાર ! હમ ચલા જતા હય ! લેકિન જો હમકો છુએગા, ઉસકી હડી હમ ચુરચુર કર દાલેંગે.”

નલિનીનો દમામ અને ડાંગ જોઈને, બધા નોકરો ડરી ગયા; એટલુંજ નહિ પણ શું કરવું તેનું જ્ઞાન બૂલી જઈ, પથરના પૂતળાની આકૃતિ સજ્જડ થઈ ગયા.

નલિની મહેન્દ્રભાઈને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો:—“આપ બૂલ કરો છો; હુંજ આપનો જમાઈ નલિની.”

આ શબ્દોએ અમિ શર્મા મહેન્દ્રબાપુના કે.ધામિમાં ધી હોમ્થું
“દીકરા શાહુકારના ! તુંજ એકલો સસરાને એળખે છે, અને હુંજ મહારા
જમાઇને ઓળખતો નથી કેમ ? મહારા જમાઇને આવો ગુંડા
જેવો ચહેરો ? એવું હોય કદી ? બાગો હિંચાસે—નિકાલો હિંચાસે
નયતો અબી પોલીસમેં ભેજેગે.”

નલિનીએ હવે ફરીથી બીજવાર જવાબ આપવાની હિમ્મત
કરી નહિ. ગાડીમાં ગુપચુપ ગોઠવાઇ જઈ, લેણે ગાડીવાનને વરદી
આપી:—“ચલો સ્ટેશન.”

૫૪ પરિચ્છેદ.

ગડબડાટ શાંત પડ્યા પછી, હુકામાંનો બધો ગડાકુ પૂરો કરી,
મહેન્દ્રબાપુ ઘરની અંદર ગયા.

તેને જોતાં વારનેજ ગૃહિણીએ પુષ્પ વૃષ્ટિ કરવા માંડી:—“કેમ,
કાંઈ દારૂ બારૂ ઢીંચ્યો છે કે શીમાંડી છે ? બાન ક્યાં જતું રથું ?
જમાઇને તરછોડી કાઢ્યો !”

મહેન્દ્રબાપુ ગંભીર સ્વરે બોલ્યા:—“જમાઇ કોને કહે છે ?
એ તો એક જાતનો સફેદ ઢગ હતો.”

“ઢગ હતો એમ શી રીતે તમારી ખાતરી થઈ ?” તે વખતે
મહેન્દ્ર બાપુએ કેદાર બાપુને ત્યાં શેત્રંજની રમત વખતે જે
ઇતિહાસ સાંભળ્યો હતો, તે બધો અથથી તે ઇતિ સુધી કહી
સાંભળાવ્યો.

તે સાંભળી, ગૃહિણી બોલ્યાં:—“એ તો બધું હીક છે, પણ
એ ચોરજ છે, એમ સાબીત કરનારો પુરાવો ક્યાં છે ? બે જણનાં
એકજ નામ હોવાથી, ઘર બૂલી કાંઈ ખીચારો, ખીજને ઘેર જઈ
ચઢે, એમાં શું ? અને એટલીજ વાત પરથી એ ચોર છે, એમ

માની હો એ તમારી ભૂત છે. વગર વિચારે સાહસ કરવું એ ધાસ્તી ભરેલું કામ છે.’

સ્ત્રીને મોડોડેથી આવી દલીલ સાંભળીને મહેન્દ્રાપ્પા ઢીલાઠસ થઇ ગયા. ડાગ અને ખંદુક દેખીને તેમની બુદ્ધિ ખેંચેર મારી ગઈ હતી. આ બધી દલીલો તરફ લક્ષ આપવાનો અવસરજ રહ્યો ન હતો. સડબરા વિચાર વમળમાં ગરક થઈ જઈ, મહેન્દ્રાપ્પા આખરે કહેવા લગ્યા:—“એ જો ખરેખરો જમાઈ હત, તો આપણને ખચીત અગાઉથીજ એના આવવાની ખબર આપત. અને એમ કરત તો હું બુચીથી એને તેડવા પણ જાત સંશય પર. પણ આ શું? નહિ કાગળ નહિ પત્ર, નહિ મનમાં નહિ ચિત્તમાં ને આવીને કોઈ જમાઈ કરી દૂર ગામ સાસરે આવ્યો સાંભળ્યો છે? છે બુદ્ધિ કોઈના આપની? જૈન બુદ્ધિ માત્ર ઝાકળીયું ઝુડી જાયું! અરે એ તો પાકડા દગ હોવા જોઈએ.”

“આવવાની વાતજ નહોતી એમ કેમ કહો છો? આવવાની ખબર તો પ્રથમથી હતીજ; દીવાળી પહેલા આવવાના છે, એ વાત તો હમે બધાં જાણીએ છીએ,—તો પણ કયે દિવસે અને કેટલા વાગને આવવાના છે, તેની કાંઈ ખબર નહોતી.”

પિતાને ચિન્તા સાગરમાં ડુબી ગયેલા જોઈને, કુંજબાળા બોલ્યા:—“અરે, એ નલિના હોઈ શકેજ નહિ. મહે જોયો હતો એ ભામટાનો.”

મહેન્દ્રાપ્પાએ કહ્યું: “તે પણ દોઠો છે કેની? બોલતો—બોલતો—કયા આગળથી દોઠો હતો એને?”

‘જ્યારે બહુ ગડમગ્દ અને શોરબકોર થતો હતો, ત્યારે મહે મહારી બારી આગળથી બહાર આવી એને જોયો હતો. નલિની તો ખરેખર નામ પ્રમાણે કમળના ઢાંડા જેવોજ સૂકો છે. અને એ તો કોઈ જડસા જેવો મગરમસ્ત અને ધાબડધીયો જન્મ્યો હતો.”

મહેન્દ્રભાણુ તદ્દન શાંત પડીને બોલી ઉઠ્યા:—“ઠીક કહે છે તું. એ વાત તો એને મહોપરજ મેં ચોળી પખાળીને સંભાળાવી દીધી છે. હું મ્હારા જમાઇને નહિ ઓળખું, એ તે કદી બની શકે ખરું? અને વળી કેવો એનો દેહાર હતો? ચહેરો તો નર્યો કાશીના ગુન્ડા જેવો ખૂની! નલિનીનો ચહેરો કેવો ઓજસ્વી અને મધુર છે? લગ્ન પ્રસંગેજ ફક્ત મ્હેં એને એકવાર જોયો હતો. અલગત્ત સાર પડી એ! દોડો નથી. પણ તેથી થું આવી ભૂત થાય? વાત શી કરે છે? હજી એવો ફિયાસો હું બન્યો નથી.” જમાઇરાજને વિષે આમ ચોળાચોળ અને ચુંચણપીંખણ થઈ રહ્યું હતું તે દરમ્યાન એક નોકર સાં આવી કહેવા લાગ્યો:—“શેઠ, તાર આવ્યો છે.” તાર વાંચીને નલિનીભાણુનું મ્હોં શીકકુંદસ પડી ગયું. હોઠ સૂકાવા લાગ્યા. નલિનીએ આગલી રાત્રે મુકેલો ચાર આનાવાળો એ તાર હતો.

ગૃહિણીએ પ્રશ્ન કર્યો:—“શી ખબર છે?”

તદ્દન આકળા ગામરા પડી જઈ માથું ખંજવાળતાં ખંજવાળતાં નલિનીએ ધ્રુજતે સાદે કહ્યું:—“ભે, આ તાર તો આવ્યો. મને લાગે છે કે એજ આપણો જમાઇ હોવો જોઈએ.”

ગૃહિણીએ કહ્યું:—“સારે હવે એને પાછો બોલાવવાનો છે કાંઈ કિપાય?”

“હું જનેજ જઈને તેનો અંદાજસ્ત કરું છું. જતી વખતે એણે માદીવાનને કહ્યું હતું કે, “ચાલો રેશન.” હમણાં તો કક્ષકતા જનારી કોઈ ટ્રેન આવતી નથી, એટલે મ્હેં લાગે છે કે, ભાઈ સાહેબે રેશન પરજ અડંગા નાંખ્યા હોવા જઈએ. એની પાસે જઈને ભાઈબાપા કરીને, સમજાવીને બની શકે છે, તો પાછો લઈ આવું છું.”

*

*

*

*

ધરનાં બંધાં માણસો ધારતાં હતાં કે સાળા સાળાઓને બનાવવાનો, અને ઢોળદીબળ કરીને ચાટ પાડવાનો નલિનીને વિષય

પણ સારો જડ્યો છે, તે એ રીતે પોતાના વેરની વસુલાત કરશે. પરંતુ ફરીથી ઘેર આવ્યા બાદ નલિનીએ કદી પણ તે વાત છેડી નહતી. જે ભૂલ થઈ ગઈ હતી, તે ખાતર નલિનીનાં સાસરાનાં બધાં માણસો બહુ ખીસીયાણાં પડી ગયાં હતાં, અને ખરેખર ઘણીજ દીલગીરી દર્શાવતાં હતાં, નલિનીએ તેથી મોકળા મનથી એ વાતને વીસારી દઈ, સર્વને માશી બક્ષવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. ખોજ કોઈ પ્રસંગે, એક દિવસ મહેન્દ્રપ્રોપ સંબંધી વાત નીકળતા, નલિનીએ નીચે પ્રમાણે ઉદ્ગાર કાઢ્યા હતા:—

“ગમે તેમ હોય, પણ પારકાને સાસરેથી નીકળ્યા બાદ, જે પ્રકારનો આદર સત્કાર મહેને મળ્યો હતો, તેવો આદર સત્કાર તો વણાએને પાછા ફરતાં ખુદ પોતાને સાસરેથી પણ મળી શકતો નથી.”

હરસ મસાનો કદો શત્રુ

હે ડે. આ

૨૪ વરસના જુના હરસ મસા જડમુળથી કાઢી નાખવાનો અકસીર ઇલાજ આ વાપરવાથી દુઃખાવો, લોહીનું પડવું, કંટાળાભર્યું દબાણ વીગેરે ત્રાસદાયક પીડાઓ નાબુદ કરી સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

કીંમત ૨૫૦૫ એકના રૂ. ૨-૪-૦

એ મ. છગનલાલની કું. ૦

હરકોઈ નાના મોટા દવા-
વાળાને ત્યાંથી પણ મળી
શકશે.

કેમીસ્ટ એન્ડ ડ્રગીસ્ટ,

કલુપીઠ બજાર, સુરત.

સુરત અને ડીસ્પીકરના એજન્ટ

ચતુરાની ચોરી

યાને

પ્રણયને પથે.

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

જે સમયે બંગાળના નવશિક્ષિત યુવકોમાં બ્રહ્મ સમાજનો નવો સેવો બા વાઘ રહ્યો હતો, તે સમયની આ વાત છે. મહામાયા વર્ધમાન જીજ્ઞાનું એક ખૂણે ખોચરે આવેલું ગામકું હતું. ખૂણે ખોચરે એટલા માટે કે તે રેલ્વે સ્ટેશનથી ૨૦ માઇલ તથા પોસ્ટ ઓફિસથી પાંચ માઈલ દૂર આવેલું હતું. ગામડાના મધ્ય ભાગમાં મહામાયા દેવીની એક મૂર્તિ હતી; તે ઉપરથીજ એ ગામનું એવું નામ પડ્યું હતું.

એ નાનકડા ગામનો એક નાનકડો જમીનદાર હતો. તેનું નામ હતું વિદ્યુભૂષણ બન્ટોપાધ્યાય. તેનો વચ્ચો પુત્ર અનાથશરણ હમણાંજ બી.એ. ની પરીક્ષા આપીને થોડાક દિવસ થયાં ઘેર આવ્યો છે. એ ભાઈ સાહેબની ઉંમર હશે આશરે પચીસેક વર્ષની. પોશ્ત-ખન્ને ભપકો પણ કાંઈક અલખેલોજ રાખતા. મ્હોંડાની સીકલ અને સીનો પણ કાંઈક કમ ન હતો. પરંતુ તેમના પિતા કાંઈક કારણસર તેમના પર નારાજ રહેતા. એક તો એ કે બ્રહ્મસમાજમાં ભાઈ સાહેબ લુભાલુભ કરી રહ્યા હતા અને તેની સઘળે અકચાળ આંખી

રહી હતી. ખજામરજીનું ખીજું કારણ એ હતું કે, ઘેર અદાર વર્ષની વયનાં વીસ નખી હતાં, છતાં એ કુંવરશ્રી તો તેના પ્રત્યે દૃષ્ટિપાત સરખોયે કરતા નહિ ! અને એમ કરવાનું કાંઈ કારણ ? તો એના ખુજાસામાં બાધસાહેબ છછછી પડતા કે, 'શૈશવ વિષે કંપીડીયો અજ્ઞાત એક શિશુજને !' બસ હાથ આવ્યો, તેમાં શું ? પ્રેમ વગરનું પરણેતર, એ તો વ્યભિચારનો વિવાહ છે. અગળપણે થઈ ગયેલા દોષનું નિવારણ થઈ શકે છે, તેમ આનું પણ કરવુંજ જોઈએ. 'લગ્ન' એટલે પતિ પત્નિના હાથનું લગ્ન-પરસ્પરના આત્માનું એકીકરણ. એજ વ્યાખ્યા એની હોઈ શકે. કેમકે, લાકડે માંકડુ વગગાડ્યાથી તો 'જડયું ખડાનું કે રોજરોજ જગતી લડાઈ' જેવુંજ થવાનું. તેથી મ્હારે મન એ પત્નિ નહિ પણ ખડેન બરાબર છે. એ બાધને પૂછવામાં આવે કે, આમ હતું ત્યારે ઝલાયા શું કરવા ? તો રોકડોજ જવાબ દેતા કે, 'શૈશવ વિષે કંપીડીયો અજ્ઞાત એક શિશુજને !' તે વખતે જ્ઞાન સૂર્યનો ઉદય થયો ન હતો. આ સત્યધર્મની દીક્ષા મળી નહોતી. સમજ કાચી હતી. તો એ જેરસમજને જેરવસ્ત્રે કરી કેતાં, ધરવાળીનું શું થશે ? એ શંકાનું સમાધાન અનાથબાળુ કાંઈક આવું કરતા. હમારે બન્નેને બ્રાહ્મધર્મની દીક્ષા લેવી પડશે. બ્રાહ્મ ધર્મના જે નવા કાયદાકાનૂનો રજીસ્ટર્ડ થયા છે, તે આધારને અનુસરીને છુટા થઈ જઈશું લગનના બધનની ઝુંસરીમાંથી. બન્ને જણા આમ છુટા છેડા કરી રનેહ—લગનનું પુનશ્ચ હરિઃ ઓ કરી શકાશું.

અનાથ શરણને અચાનક કક્કત્તા જવાનું થતાં ત્યાં આગળ તેને એક જીવજન દોસ્ત જડી આવ્યો. તેનું નામ હતું હેમન્ત કુમારસિંહ. એણે પણ બ્રાહ્મ ધર્મની દીક્ષા મહણ કરી હતી. મિત્રતાની મડાગાંઠ બધાતાવારને, એ જીવજન દોસ્તે અનાથ બાળુને જમીન દોસ્ત કરી નાંખ્યા ! એ હેમન્તકુમારની એક આધેની બહેન હતી નજેન્દ્રબાલા કરીને. હેમન્ત બાળુના પરિચયે તેનો પ્રશ્ન કરાવ્યો અને જોત જોતામાં અનાથ બાળુના હૃદયને અનાથ બાળુની

દીધું ! અનાથશરણુ અનન્ય શરણુ થઇ તેને શરણુ થયા. આરંભમાં તો અનાથ બાપુ પોતાના ચિત્તની આ ચંચલતાને ખાતર કાંઈક લજ્જાથી સંકેત્યાવા લાગ્યા. પરંતુ હેમન્તકુમારે તેમના મનનું સમાધાન કરી નાંખ્યું અને તેમના ઉરમાં શરનું પૂર ચઢાવતાં કહ્યું કે “પ્રેમ એ તો પ્રભુનું સ્વરૂપ છે. God is love and Love is God ” જ્યાં પ્રણયનો સંચાર થાય ત્યાં પાપનો સંસ્પર્શ સંભવેજ શી રીતે ? ચઢાવું એટલે પ્રમુતામાંજ નહાવું, એટલું પણ જાણતા નથી ? સ્નેહ—લગ્ન તેજ સાચું લગ્ન. બાકી ખીજું બધું તો ઢોંગલા ઢોંગલીની રમત જેવુંજ સમજવું. જીવોની, મંદાકિનીને તમે પરણ્યા છો, પણ ચાહી નથી. એટલે એ તમારી પત્નીજ કહેવાય નહિ. એ તો બહેન જેવીજ ગણાય ” આવી અદ્ભુત સમજની દીક્ષા અનાથ બાપુને હેમન્તકુમાર પાસેથીજ મળી હતી. નગેન્દ્રજીલા પણ અનાથને ચાહે છે, એમ એ બન્ને મિત્રો માનતા; મનમાં ને મનમાં મેલીના ચોક્કસ પૂરતા અને રાચતા. હેમન્ત બાપુ તો વળી એટલે સુધી પાનો ચઢાવતા કે, એની સાથે લગ્ન કરો, તોજ આદર્શ લાયક થયું કહેવાય. પરંતુ મંદાકિનીની દયાતીમાં તેમ બનવું મુશ્કેલ હતું. નગેન્દ્રજીલાને પોતાનો પ્રેમ વ્યક્ત કરવાનો અધિકાર સરખોયે અનાથ બાપુને ન હતો. એ કારણે લીધે વેવિ-શાળનો વિચારતો હાલ તુરતને માટે મોકુફ રાખવામાં આવ્યો. પરંતુ નૂતન ખાહા વિવાહ પદ્ધતિના કાયદાને શરણુ થવાનું આખરે અનાથ શરણે નક્કી કર્યું.

મધ્યાહ્ન કાળ લગભગ પૂરો થયો છે, ભગવાન સંસ્કૃત-રશ્મિ પોતાના પ્રચણ્ડ કિરણોથી જગત્ માવને સંતપ્ત કરી રહ્યા છે. જોકે માસતી કેરી પકવનારી લૂ વરસી રહી છે. એ સમયે અનાથ શરણુ-વાડીની સામેના ખંડમાં ડેસ્કની સામેની ખુરશી પર બેઠા છે. એ તેમનો પોતાનો આરોઢો હતો. રાત્રે સ્વપ્ન પણ આંજ કરતા. આર-

ડામાં કેટલીક વિલાયતી છબીઓ ટાંગેલી હતી. તે ઉપરાંત એક સીતાર પણ હતો. તેના પર સહવાર સાંજ બ્રાહ્મ સંગીત થતું. ઓરડામાં એક કલેક (મોઢું ઘડીયાળ) બે ત્રણ આયનાવાળા કપાટ, અને એક છપ્પર પલંગ સિવાય બીજું ફરનીયર ઝાઝું નહતું.

ડેસ્કની અંદરથી હેમન્ટ કુમારનો તરતનો આવેલો પત્ર કાઢીને અનાથ બાળુએ તે વાંચવા માંડ્યો. એ પત્રમાં જ્યાં જ્યાં નગેન્દ્રબાલાનું નામ હતું. તે તે સ્થાને ચુંબન કર્યું. પત્ર રહ્યો હાથમાં ને હાથમાં અને પોતે આંખો મીચી ધ્યાનગ્રસ્ત થયા. ઘડીયાળમાં તે સમયે બેનો ટકારો થયો.

અનાથે હળવે રહીને આંખ ખોલી; પત્રને પાછું ડેસ્કમાં પોતાનું સ્થાન મળ્યું. એક કાગળનો ટુકડો લઈ, તે ઉપર કાંઈક વિચાર કરીને લખ્યું:—

“આજે રાતના બાર વાગતા પછી, ઘરનાં સર્વ નિદ્રાવશ થયાં હોય તે વખતે જરા મહારા રૂમમાં આવી જવા તસ્દી લેશો.”

એ પ્રમાણે લખી, કાગળની ઘડી વાળી દીધી. અને તેજ બીંદી હાથમાં રાખી, પોતે ઓરડાની બહાર નીકળી પડ્યો. અન્તઃ પુરમાં પ્રવેશ કરીને જુએ છે, તો આંગણુમાં કોઈ કરતાં કોઈ જણાતું નથી. પહેલા ઓરડામાં મોટી ભાભી કેટલીક સહીપણીઓની સાથે પાનાં રમી રહી છે. બીજા ઓરડામાં આવીને દષ્ટિપાત કરતાં પલંગ પર માતા નિદ્રા મગ્ન થઈ રહી છે. ભંડારીયા નજીક ઉભો રહી, તેનો ભત્રીજો છાતોમાતો મુરખો ખાયાં કરે છે. કાકાને ડાકીયું કરતાં જોઈ, તે વ્હીલો વ્હીલો થઈ હસી પડે છે. કાકાતો તેના તરફ નજર સરખી કર્યા વગર, એ જગ્યાએથી આગળ ચાલ્યા જાય છે. ત્રીજો દેવપૂજનો ઓરડો છે; તેમાં નારાયણની મોટી મૂર્તિ છે. મૂર્તિ પૂજા પ્રત્યે કમકમાટીભર્યા તિરસ્કારને લીધે, અનાથ ચાલ્યો.

વૈદ ડાક્ટરોથી કંટાળ્યા છો ને ?

તો નિરાશ ન થશો !

વૈદ મહુમ બેચરદાસ વિહસદાસનું
આર્ય ઔષધાલય.

એ વૈદ ડાક્ટરોનાં મોટાં મ્હોડાં પરીપરીને
થાકેલાઓનું વિશ્રાન્તિસ્થાન છે.

અમારા દવાખાનામાં

સુવાવડની પડી, કસુવાવડની પડી, મરેલું બાળક અવતરે
છે, તેની પડી, ઉપરાત તમામ ક્વાથો, સ્ત્રીઓના ગુપ્ત અને
બચકર દરદોની અકસીર આયુર્વેદિક દવાઓ મોટા જથ્થામાં
હરહંમેશ તૈયારજ હોય છે.

ઉપરાંત

ઉચ્ચો ગુલકંદ, ચોખ્ખામાં ચોખ્ખું દવાના બરનું મધ પથ્ય
મળી શકશે.

અમારી બાળસોગટી એ નાનાં બાળકોનું જીવન છે. વળી
સ્ત્રીઓ, બાળકો અને પુરુષોની નાડી પરીક્ષા કરીને દવા અપાય
છે. એકવાર જરૂર પધારી ખાતરી કરી જુઓ. સલાહ તદ્દન
મફત અપાય છે.

વૈદ, હગનલાલ બેચરદાસ એન્ડ બ્રધર્સ.

બુરહાનપુરી ભાગોળ—સુરત.

તમામ જાતનાં દેશી તેમજ વિલાયતી
રસાયણો પેટ્ટો અને હવા વગેરે મળ-
વાનું વિશ્વાસપાત્ર મથક !

દવાઓ- અમારે ત્યાં એકેએક જાતની જાણીતી
દવાઓ અને પેટ્ટો તદ્દન તાજા અને
કીકાયત બાવે મળે છે. ઉતરાત ઝંડુ
ફાર્મસી, એલેમ્પીક કેમીકલ વર્ક્સ વગે-
રેની તાત્કાલિક અસર કરનારી રાખખાણ
દવાઓનો ગંજવર સ્ટોક અમોએ રાખ્યો છે

સુગંધી તેલો- બેટ આપવા લાયક મધ-
મધતાં સુગંધિત સેન્ટો,
તરેહ તરેહનાં હેર ઓઇલ
અને બીજી સુગંધી ચીજોનો
ભંડાર ભરેલો છે.

સી. એન. ઓ. ઓ. ઓ.

તમામ જાતની દવા, આ-કોર્ડી, સેન્ટ, સાયુ, લવંડર
ને પ્રોવીઝન બાલામ્પત, પેનકીલર, એગ્યુ મીકચર, બામ, ફરા-
જનો મલમ કોલન વાટર વેચનાર.

કચ્છપીઠ બજાર—સુરત.

એ ઓરડા પ્રત્યે દૃષ્ટિપાત સરખોયે કરવાની કદી તરફી લેતો નહિ. પરંતુ આજે બહાર ઉભો રહી જુએ છે, તો તેની પત્ની મંદાકિની પાટલા ઉપર બેઠી બેઠી રૂનાં પુમડાં બનાવી રહી છે. જમણા હાથ તરફ ધીનું ભરેલું કોડીયું તથા દીવી આવી રહ્યા છે. કોડીયાની સામે ચન્દન પુષ્પ વગેરે પૂજપો પડેલો છે. મંદાકિનીના તામુલના રંગ જેવા દંદાપ્યમાન ઓષ્ઠાધર કંપી રહ્યા છે. કપાળને વિષે પર-સેવાનાં બિન્દુ બાજી રહ્યા છે; વસ્ત્રનો છોટો ગળાપર સરી પડ્યો છે. એકાગ્ર મનથી મંદા પુમડા બનાવવામાં ગુંથાઈ છે, તે પતિદેવ સામે ઉભેલા હોવા છતાં, તેની નજરે પડતા નથી. વિરમયાવિષ્ટ થઈ, અનાથ ક્ષણભર પત્નીના મુખ સામું તાકી રહ્યા. લગ્ન પછી પહેલવહેલી વારજ મંદાને આજે ધ્યાનપૂર્વક નીરખે છે.

સામેના આત્રવૃક્ષ ઉપરથી એકાદ પાકી કેરી પવનના ઝપા-ટાથી ઓચીંતી તૂટી પડે છે. એ ધ્યાનકાથી ચમકીને મંદા બહાર નજર કરે છે, તો બારણા આગળ તેના પતિ દેવ ઉભા થઈ રહ્યા છે. તેજ ક્ષણે હાથમાંનું ૩ મૂકી દઈ, તે સંદાગી ઉભી થાય છે. અડધા હાથ સુધીનો ધુમટો તાણી, લાજ કાઢે છે ને બારી આગળ આવીને ઉભી રહે છે. કેડે ખોસેલા કુંચીઓના ઝુમખાનો ઝણઝણાટ થઈ રહે છે !

અનાથે હળવે રહીને તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. મંદાકિનીના પગ તરફ નજર કરીને, હાથમાંહેની ચીકી તેના તરફ ફેંકી અને તરતજ ત્યાં આગળથી પસાર થઈ ગયો. તેના ચાલી ગયા બાદ, મંદાએ તે ચીકી ઉંચકી લીધી. પહેલાં ઓરડાનાં બારણાં દઈ આવી સારાંબાદ બારી પાસે આવી, ચીકી ખોલીને વાંચવા મંડી. બારી બહાર એકાએક નજર કરે છે, તો એકાદ આંબા પર અસંખ્ય કાચી પાકી કેરી લટકી રહી છે. તેની અંદર બેસીને કાચલ કુલુકુલુ ધ્વનિ કરી મૂકી છે. જરાક આંધે કબૂતરોનો કલરવ થઈ રહ્યો છે. મંદા

ધડીકમાં કાગળ વાંચે છે, તો વળી પાછી આમ્ર વૃક્ષોને નીહાને છે. આખરે કાગળને છાતી સરસો ચાંપી, નારાયણની મૂર્તિ આગળ પગે પડી પ્રણામ કરવા લાગી. વળી પાછી ઉભી થઈ, ખારી પાસે આવીને કાગળ વાંચવા લાગી.

આજે મંદાના ભાગ્યનો ભાતુ પ્રકટયો હતો. લગ્ન પછી સ્વામીનાથે આજેજ તેને સંભારી હતી. જવરગામાં મંદાનાં લગ્ન થયાં હતાં: સાર બાદ ત્રણેક દિવસ સાસરે રહી ગઈ હતી, પરંતુ ધણીનું તો મ્હોં સરખું જોવા પામી ન હતી. તે વખતે અનાથને નતન મતનો ચેપ લાગ્યો હતો. સગાં સંબંધીનો અત્યંત આશ્રય હોવા છતાં અનાથ અન્તઃપુરમાં રાખન કરતો નહિ. અનેકવિધ કાલાવાલા કરવા છતાં કોઈનું જે માન રાખતો નહિ, તેથી કંટાળીને સહુ કોઈએ એને કહેવાનુંજ છોડી દીધું હતું. અનાથની માતા દરેજેજ નવીનાઓને એ સંબંધમાં ભલામણ કર્યાં કરતી. પરંતુ કોઈની જીકર ચાલતી નહિ. સારે આજે શું એના સુખના સૂર્યનો ઉદય થયો ? આટલે દૃઢાડે અણુગમતીને યાદ કરી ખરી ! સારે મંદાનો અવતાર શું હવે સફળ નહિ થાય ? સમેવડી સહીષણીઓના ચઢ-સંસારની વાતો અને પોતીકાંજ સગાં વહાલાઓની શૂંગાર લીલા શ્રવણ ગોચર થતાં એની આંખે શ્રાવણ ને ભાદરવો ઝરતો. અતિશય દુઃખની વેદનાથી પીયારી ડસડસી જતી—માંલની માંલ સીળઈ જતી. તો આ વખતે એ શું સર્વ દુઃખ દૂર નહિ થઈ શકે ?

મંદાકિનીના ચિન્તા સ્રોતમાં એકાએક ખસેલ પહોંચી. બહારથી કોઈ ખારણાંની સાંકળ ઠોકતું હતું.

મંદાએ સકાળાં ઉભાં થઈ, ખારણાં ખોલ્યાં. સામે ઉભી હતી તેની નાની નણુંદ હરિમતિ. હરિમતિ ખાસ વિધવા હતી. તેની આ દુઃખ થયાંને આજે પાંચ વરસ થયાં છે. હરિમતિ મંદાવા કરતાં ત્રણ વર્ષે મોટી હતી; છતાં બન્નેને ઘણું બનતું. એક પૂજીતવાં વર્ષે

બ્રહ્માં પડતાં. ભેગાં મળી સુખ દુઃખની વાતો કરતાં ત્યારેજ તેમને ચહેન પડતું.

મંદાની સામું થોડી વાર અભયબી ભેર ભેગ રહી, હરિમતિ ગાજી ઉઠી:—“કેમ, બહેન ! શું થયું છે ત્હને ?”

મન્દાએ હળવે રહીને જવાબ દીધો:—“થવાનું શું હતું બધી ”

“તારે ભારણા બંધ કરીને શું કરતી હતી ?”

જીભ જાણે તાળવે ચોટી ગઈ હોય, એવી દશામાં મંદાથી કશો જવાબ દઈ શકાયો નહિ. એનું સીયાવીયા થઈ ગયેલું મ્હેં જોઈને હરિમતિને ભારે સંદેહ ઉપજ્યો. મંદાને ગળે બાંધી પડીને તે કરગરવા લાગી:—“પણ થયું છે શું તે કહે તો ખરી !”

“કહીશ.”

“ક્યારે કહીશ ?”

“રાત્રે.”

“ના, અત્યારેજ કહે.”

મંદાની જીભ ઉપડતી નથી, હરિમતિ પણ હાં છોડતી નથી, મંદાએ આખરે ખુલાસો કર્યો.

હરિમતિએ તે સમગ્ર મુંગાં મુંગાં સાંભળ્યાં કીધું. ત્યાર બાદ ધીરે ધીરે હસવા લાગી.

મંદાએ પૂછ્યું:—“હસવું કેમ આવે છે, બહેન ?”

હરિમતિ બોલી:—“હસવું આવે છે તારા વરના રોડ ઉપર. હું જેમ ધારતી હતી, તેવુંજ થયું આતો. શો અજબ નાચ નચવી રહ્યા છે બા તારા વરતો ! મોટાં ભાભીને પણ એજ વાત કરી હતી.”

“શું વાત કરી હતી ?”

“એજ તો ! નાનાભાઈ પલ્લવા છે હવે. ભાઈ સાહેબનો ઠપકો ઠેકાણે આવ્યો છે. શણગારો મેડી હવે, ભેગ, શું રહ્યાં છે ? જીદી

માણસ ઝખમરીને આંખના પાટાને આંખની કીકી બનાવવા તૈયાર થયા છે ! મોટાં બાબી તે સાંભળીને ગાજી ઉઠ્યાં:—“એની મોજ આવે તેમ કરે, એમાં મ્હારે શું ? મ્હેં કાંઈ અડદ અડદ તો છાંટયા નથી એ કેસર પપ્પુને કે રોડી પણ ક્યાં રાખ્યા છે ? મ્હેં કહ્યું:—“આટલા દિવસ તો વહુનો વ સરખો કઢાતો નહિ બાઈની આગળ. નામ સાંભળી નાકનું ટીચકું ચઢાવતા, તે આચીંતુ હેત ક્યાંથી ઉભરાઈ આવ્યું ? ક્યા રોહ સાગરની ભરતી થઈ હશે એમની હૃદય સરિતામાં ? મોટાં બાબી એ સાંભળીને ઉછળી પડ્યાં:—“એના કોઈ કામમાં હવે હું માથું મારવાની નથી તો—તે દિવસે કેવી મ્હને ધૂળથી ભુંડી કરી નાંખી હતી ? હું કાંઈ તે સઘળું ભૂલી ગઈ નથી હોં. જેવું કરશે તેવું પામશે, અને વાવશે તેવું લણશે. હજી તો બે મહિના બળ્યા છે રજના. એના કોઈ કામમાં કેશા ભલીવાર નથી—નર્યાડાદા બળ્યા દવબાળુ જેવા તો છે !”

મંદા બોલી ઉઠી:—“પણ હું કાંઈ જવા બવાની નથી તો !”

“એમ કેમ ?

“મ્હારે શરમાઈ શરમાઈને મરી જવું પડે.”

હરિમતિ લ્હેંકા કરીને કહેવા લાગી:—“ઓહો ! શું કહેવાય ? જાણે મન મોંઘાં ને આપ લાડકાં ! કાલા કીકી ! મ્હોડે છી ગંધાય છે ને તે વરની પાસે જતાં લજવાઈ મરે છે !! ક્યારે જાઉં ક્યારે જાઉં એમ માળા જપાતી હશે મનમાં અને ઘડીયાળના કલાકે કલાક ગણાતા હશે. હયામાં કાંઈ અને હોદ પર કાંઈ—મન ગમે ને બોચી ઠણઠણે તે આનું નામ.”

મંદા બોલી:—“ના બાપા ના, એવું કાંઈ નથી. બોરડીનો કાંટો જેને વાગે તેનેજ ચણચણે. રહેવા દો હવે તમારી ઠૂઠા મસ્કરી-મ્હારા જીવને તો કાંઈ કાંઈ થાય છે.”

“પહેલે દહાડે તો એમજ થાય. રોજ રોજ કાંઈ એાછું એવું થવાનું છે ?”

“રોજ રોજ તે કાંઈ જવાતું હશે ? એમ ક્રીએ, તો તો ઝલાઈજ જઈએ.”

“ઝલાઈ જવા સિવાય હવે છે કાંઈ બીજો ઇલાજ ? લે બોલઃ ક્યાં સુધી શરમાયાં કરશે ?”

“એના કરતા તો મોટા બાબીને પાછાં વીતવે, તો સાફ થાય. એ બધું ઠીકઠીક કરશે.”

વાર, તે તો હું કહીશ; પણ આજે તો ત્હારે ચોરી છુપડી-થીજ મળવું પડવાનું. બાંધી મુઠી લાખની. અને હૃદયની ચોરી, એ તો પ્રેમનું પહેલું પગથીઉં છે.

દ્રાક્ષાસવ.

જીખ લગાડનાર

લોહી સુધારનાર

તંદુરસ્તી લાવનાર

તાકાત આપનાર

શરદી મટાડનાર

ખાંશી મટાડનાર

તાઝી આપનાર

મધુરપીણ દ્રાક્ષાસવ જરૂર વાપરો.

વેચનાર:—

સી. બાર્ડદાસ એન્ડ સન્સ.

દ્વિતીય પરિચ્છેદ.

“નાની બાબી ! નાની બાબી ! હજી ઘોર્યાંજ કરે છે શું બા ?”

પથારીમાં પડ્યાં પડ્યાં હરિમતિએ મંદાકિનીને જૂમ પાડી. ધમપછાડ કરતી મંદાકિની બેઠી થઇ, અને આજસ મરડીને પૂછવા લાગી:—“બાર વાગી ગયા ?”

“અરે, બાર તો ક્યારનાયે થઇ ગયા; એકની તૈયારી હશે હવે તો નાના બાઇની ઘડીઆળમા.”

“ત્હમને પણ ઉઘ આવી ગઇ હતી કે શું ?”

“ના બાપાના, આ આંખોએ ઉઘ કેવી ? ઉઘ બધી ત્હને સોંપી. મ્હારે ને ઉઘને તો અદાવત છે. પણ આ જોની કેવું અનુમતું છે ? જોને મ્હાલવાનું છે મજામાં, ત્હને મન નીરાંત છે, અને પાડા પટોશીને ઉજમરા વેઠવા પડે છે !”

એમ કહી હરિમતિએ ઠીવો સળગાવ્યાં. કબાટમાંથી એકાદ ઘોએલી દેશી સાડી કાઢીને કહ્યું:—“લે બા પહેર આ.” મંદા બોલી ઉઠી:—“ના બાઇ, અત્યારે શું કામ છે એનું ?”

હરિમતિ બોલી:—“જા મ્હારી બાઇ, આવું મેલું લુગડું પહેરીને તે જવાય કે ?” એમ કહી, મંદાનાં લુગડાંનો છેડો પકડીને ખેંચવા લાગી. હરિમતિની આજ્ઞાને અધીન થયા વગર હવે મંદાને છૂટકોજ ન હતો.

મંદા વસ્ત્ર પહેરી રહ્યા બાદ હરિમતિ તેને કહેવા લાગી:—“લે બોલ, હવે હમારા બાઇ વશ થાય કે નહિ ? પણ જા જા હવે વખત બહુ ચૂક ગયે છે, અને સાઈ મ્હારા વાટ જોઇ રહ્યા છે.” મંદાકિની એનો જવાબ મસ્કરીમાંજ વાળવા જતી હતી. પણ

હરિમિતિને આવે વખતે ખીજવવી એ હીક નહિ એમ સમજી
ખામોશ ખાધ ગઇ. અને માત્ર આટલુંજ બોલી હુંકેથી પતાવ્યું:-
“પણ એ વાટ તો જરા બતાવશે ખરાંને?”

બારણાં ખોલી જાંને જણાં બહાર નીકળ્યા. બંધે નિસ્તબ્ધ શાંતિ
પ્રસરી રહી હતી. આકાશને વિષે ચાંદની ચમકી રહી હતી. મંદાકિનીએ
જાંઝર પહેર્યાં હતાં, તેનો ઝુમઝુમ અવાજ થાા લાગ્યો. એ અવાજથી
ચમકીને હરિમિતિ બોલી ઉઠી:-“અરે, આ શું? કાઠી નાંખ હમણાં
આ તારાં જાંઝર. તારી મેડીમાં કરજે નૂપુર જંકાર, હમણાં તો
ઉલટી ફરેતી થશે.”

જાંઝર કાઠી નાંખીને મંદા તેને કપાટમાં મુકી આવી. ત્યાર
બાદ બંને જણાં દીવાનખાનાં આગળ આવી પહોંચ્યાં. છેક લગોલગ
હિબા રહી હરિમિતિએ મંદાના કાનમાં કહ્યું:-“બારણા ઉઘાડા રાખી
મુકું છું; તું તારે હળવં રહીને સટકી આવજો.” એટલું કહી ખોતે
પણ એની પાસેથી સટકી ગઇ. ધીરે ધીરે મંદા પોતાના વરના
ઔરડા આગળ આવી પહોંચી. બારણાની તડમાંથી જુએ છે, તો
અંદર દીવો બળે છે. પણ અંદર પ્રવેશ કરવાની હિંમત ક્યાંથી લાવે?
જાતી કંપેછે ચરચર, અને પગલા પડે છે પાછાં. આખરે મહા
પરાણે જીવ પર જોર કરી અવાજ થાય નહિ, એવી રીતે બારણા
ખોલીને અંદર ધુસી.

જુએ છે તો ઓસીકાં પાછળ બત્તી નાખી. પતિદેવ નિદ્રાવશ
થઇ રહ્યા છે.

ત્યાં આગળથી પાછાં ફરી, બારણા વાસી મંદાકિનીએ તેને
સાંકળ દઇ દીધી. પછી બત્તી હોલવી નાંખી. ચાંદની ઔરડામાં
પ્રવેશી હતી તે આ વખતે સ્મિત હાસ્ય કરી રહી. પતિના બીજાનામાં
પત્નિના મુખ પર, સર્વત્ર જ્યોત્સ્ના પથરાઇ રહી. અનેક ક્ષણ લગી
ઉભાં થઇ રહી, એ ઉજ્જવલ મુખચંદ્રને મંદા અનિમેષ નયને

નીહાળી રહી. ‘મનમાં ને મનમાં ગણગણવા લાગી:-“આ શું મ્હારા પતિ ? વાહ કેવા કાંતિમાન છે મ્હારા કાન્ત ? “શીતળચન્દ્ર જેવું વદન કાન્તિમાન; નયન માત્રી લેતું શાન્તિથી વિરામ. જાણે જાણે બેડું એવા ઉમળકા આવે છે ! બોલું કાંઈ બોલું ત્યાં તો શરમ દળાવે છે.”

બાવનાસૃષ્ટિની સમાધિમાંથી જાગૃત થતા મંદા પાછી સ્વગત કહેવા લાગી:-“કેવા માણસ છે ? બીજાને બોલાવી મંગાવવાં, અને પોતે મોજથી ધોર્યાં કરવું !”

‘હવે શું કરવું’ તેનો થોડીકવાર વીચાર કર્યા કીધો. છેવટે નિશ્ચિત કર્યું કે પદસેવા કરવાને હજી સુધી હું કદી બાગ્યશાળી થઈ નથી; તો આ પ્રથમ સુયોગ શા માટે ગુમાવવો ?

પછી પોતે સ્વામીના પગ આગળ બેસીને હાથ વતી તેમના પગ ચાંપવા લાગી. આરામ વળતાં અનાથ શરણુની નિદ્રા વધારે ગાઢ બની. બારીમાંથી શીતલ સુખકર દક્ષિણનો સમીર વાઈ રહ્યો હતો. આમ પદ સંવાદનમાં અડ્યોએક કલાક પસાર થયા બાદ મંદા શ્રમિત થઈ પતિના પગ આગળ જરાક આડી પડી અને જોત જોતામાં તેને ઉઘ આવી ગઈ.

એ વાગતાના સુમારે, નિદ્રામાંથી અનાથ કાંઈક જાગૃત થયો. ચેતના પ્રાપ્ત થતાંવારને તેનું મન કાંઈક અનેરી અધીરાઈથી ઉછાળા મારવા લાગ્યું. પોતે જાણે કોઈની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યો હોય એવું એને લાગે થયું. મંદાને આજે અહિં આવવા કહ્યું હતું, એ વાતનું એને ધીરે રહીને સ્મરણ થઈ આવ્યું. જ્યાં સુધી જાગતો હતો, ત્યાં સુધી એનીજ વાટ જોઈ રહ્યો હતો. સાડા બાર સુધી મંદા-દિનીની રાહ જોઈ હતી; પછી તો હવે કાંઈ આવવાની નથી એમ ધારી નિરૂપાય થઈ સૂઈ ગયો હતો. જુની વાતોનું સ્મરણ કરતાં કરતાં તેણે પાસું ફેરવ્યું. અજાણતા પગ પડ્યો મંદાના પગ ઉપર. કોમલ સ્પર્શથી અનાથનાં રૂંધે રૂંધાં ઉભાં થઈ ગયાં. આમ રોમાંચ

અનુભવતાં તે અજાયબી ભર્યાં એકો થયો. જુએ છે તો મંદાકિની નિદ્રાવશ થઇ રહી છે. જ્યોત્સ્ના તે વખતે કાંઇક આધી સરી ગઈ હતી અને મંદાકિનીના મુખ પર તે ફેલાઇ રહી હતી. એ સ્વર્ગીય પ્રકાશમાં અનાથ પોતાની નિદ્રાવશ નવચૌવના પત્નીને નીરખવા લાગ્યો. એનું અનુપમ લાવણ્ય કાંઇક અતેરા વેગથી એને આકર્ષવા લાગ્યું. એના બન્ને હોઠ વારાફરતી ધ્રુવ્યાં કરતા હતા. મંદા તે વખતે કાંઇક સ્વપ્ન અનુભવી રહી હશે ! સ્ત્રીના મુખ તરફ તાકી રહી, અનાથ વિચાર વમળમા ગોથાં ખાવા લાગ્યો. વાહ ! છે તો ઘણીજ સુંદર ! ખરેખર નગેન્દ્ર બાલા કરતાંયે વધારે ખુબ સુરત ! બે ત્રણ મિનિટ આવો ભાવ અનુભવી, તરતજ પોતાનું મ્હોં ફેરવી નાખ્યું. આંખો મીચી અસ્ફુટ સ્વરે બબડવા લાગ્યો:-“હે ધરમ શક્તિમાન ! તમારી પતાકા જ્યારે આપો, ત્યારે તે ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય આપજો !”

ચન્દ્રનું અજવાળું હૃદયને વિશે દુર્જલતાનાં મચાર કરે છે, એમ ધારી અનાથે ઝટ કરતો દીવો સળગાવ્યો. કેરોસીનના નીચ પ્રકાશથી મ્હારો મોહ દૂર થયો છે એમ મન સંગાથે નિશ્ચિત કર્યું. હાથ વતી મંદાકિનીને ઢંઢોળીને જગાડી. મંદા જાગૃત થતાંવારને શરમની મારી અત્યંત સંકોચાવા લાગી. કેશ, પોશાખ વગેરે જથ્થર વથર થઇ ગયાં હતાં. કશું ડેકાણું રહ્યું નહતું. લજવાતા લજવાતાં વસ્ત્ર વગેરે ઠીકઠાક કરી, રીતસર ધુમટો તાણી, એકવાર આડી નજરે અનાથના પ્રત્યે દૃષ્ટિપાત કરી, પાછું નીચું ધાડ્યું.

સંભાષણની શરૂઆત કરતાં અનાથ બોલી ઉઠ્યો:-

“મંદાકિની !”

“નિમિષ માત્રમાં ધુમટાની અંદરથી મ્હોં કાઢી મંદાએ અનાથના પ્રત્યે દૃષ્ટિપાત કરી આંખો પાછી નીચી નમારી દીધી.

“મંદાકિની, આજે તહને કેમ અહિં બોલાવી છે, તેની ખબર છે?”

મંદાએ ડોકુ ધૂણાવી કહ્યું:—“ના, તે હું જાણતી નથી.”

અનાથ બોલ્યો:—“ત્યારે સાંભળ. મહારી સાથે તહારે કલકતા જવાનું છે; આવી શકાશે?”

મંદાએ કશો ઉત્તર આપ્યો નહિ. અનાથ બોલ્યો:—

“લે બોલ, આવી શકાશે કે?”

ધણાજ મૃદુસ્વરે મંદાએ કહ્યું:—“મહને જે જગ્યાએ લાઇ જશે ત્યાં હું આવીશ.”

“મહારાં માળાપ ન જાણે એમ; લે બોલ, આવી શકીશ ખરી?”

આ વખત મંદા નિરતર રહી. અનાથ કહેવા લાગ્યો:—“એમ નહિ ચાલે; બરાબર વાત કર અત્યારે શરમાવાનો વખત નથી; લે બોલ, આવી શકાશે ખરું?”

મંદાએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો:—“માળાપના અગ્નણતા શું કરવા? તેમની સંમતિ લ્યેને; હવે તો બધાજ ઐરીને લઇને પરદેશ જાય છે.”

“વિપિન કાકાની આમળ ફક્ત મહેં એ વાત કાઢી હતી. પિતાજીનો અભિપ્રાય તદ્દન જુદો છે. એતો કહે છે કે:—“એની મતિ મતિમાં અત્યારે સ્થિરતા કેવી? આજ કાલના જુવાનીયા તો જે ધૂન પકડી તે પકડી. નાદાનીથી પોતાનોજ કકકો ખરો કરવા મથવાના. મહારા ધરની વહુવારેએને યુદ્ધ મોજાં પહેરાવીને બ્રહ્મ સમાજમાં લઇ જાય, એ હું કદાપિ મહારા જીવતાં લઈ ચલાવું નહિ.”

“ત્યારે તહમે શું ખરેખર મહને બ્રાહ્મ સમાજમાં લઇ જશો એમ?”

“આપણે બંને જણાં પવિત્ર બ્રાહ્મ ધર્મની દીક્ષા લઇશું.”

મન્દાને આમાં પલિનો પ્રમાદ લાગ્યો. આવું અનુચિત કથન તેને મન અક્ષન્તવ્ય ભાસ્યું. તરતજ તે બોલી ઉઠી:—“હું તો

હાકોરજીની મુર્તિને માનું છું; મ્હારે શું કામ બ્રહ્મ સમાજ થવું જોઈએ ?”

એકદમ ગંભીર મુખમુદ્રા ધારણ કરી, અનાથ ગાજી ઉઠ્યો:—“એ બધી માન્યતા ત્હારે તજી દેવી પડશે. એ સર્વ મિથ્યા બ્રમ છે. હું કાંઈ અમરથો એક ઇશ્વરને માનતો હછશ ?”

“ત્હમે તો બણેલા ગણેલા છો; હમને કાંઈ એવી ખુદ્દિ હોય છે ?”

“ત્હને પણ બણાવી ગણાવી પાવરંધી બનાવી દછશ; કલકતે જઈને એ સર્વ બંદોબસ્ત કરી દછશું; કેમ, મહિલા વિદ્યાલયમાં ભરતી કરીશુંને ?”

મંદાકિનીએ ડોકું ધુણાવીને પ્રત્યુત્તર વાળ્યો:—“મ્હારે જે કાંઈ શીખવા કરવાનું હશે, તે હું આપની પાસેથીજ શીખીશ. આવડી મોટી ઉમ્મરે કાંઈ મ્હારાથી નિશાળે જવાય ખરૂં કે ?”

ફટલીકવાર સુધી મૈાન રહી અનાથ બોલી ઉઠ્યો:—“તું સમજી નથી હજી મ્હારો આશય. આપણે બન્ને કાંઈ સાથે નથી રહેવાના એક મકાનમાં.”

મંદાકિનીએ અજબબ થઈ પ્રશ્ન કર્યો:—

“ત્યારે મ્હારે કયા રહેવું પડશે ?”

“એજ વિદ્યાલયમાં; સ્ત્રીઓને અભ્યાસ કરવાનો, તેમજ રહેવા કરવાનો વગેરે સર્વ બંદોબસ્ત ત્યા હોય છે.

મંદાએ સ્થિર સ્વરે કહ્યું:—“ત્યારે તો હું આવીશ નહિ.”

અનાથે જોયું કે રોગનાં સ્થાનની તો ચિકિત્સા થતી નથી. સઘળી વાતનો બરાબર ખુલાસો કરી દેતો જોઈએ. એમ ધારીને તે કહેવા લાગ્યો:—“આટલા દિવસ લગી મ્હેં ત્હને મ્હારાથી આધીને આધી કેમ રાખી છે, તે વિષે ત્હેં કાંઈ સાંભળ્યું છે ?”

મંદા બોલી:—“સાંભળ્યું તો છે, પણ કશુંયે સમજી શકી નથી.”

“લે ત્યારે હુંજ ત્હને બરાબર સમજાવું. પહેલું તો એ કે, આપણાં લગ્ન પ્રણયના પરિણામ તરીકે થયાં નથી. બીજું કારણ એ છે, કે એ લગ્નનો વિધિ પૌત્તલિક (મૂર્તિને માનનારા જૂના ધર્મ) મતાનુસાર થયો છે. એ બંને કારણોને લીધે એ લગ્નને હું આદર્શ લગ્ન તરીકે સ્વીકારી શકતો નથી. સંક્ષેપમાં કહીએ, તો તું મ્હારે મન પત્ની નથી, ખરેખર જોતી છે. લે બોલ, હવે સમજ પડી, ?”

“ ના. ”

“ ત્યારે એક વાત હું ખાસ બાર દષ્ટિને ત્હને જાહેર કરું છું. હું તને ચાહતો નથી.”

મંદા બોલી:—“તે તો હું જોઈજ શકું છું”

“હું એક બીજી વ્યક્તિને ચાહું છું

“ત્યારે મ્હને કલકત્તા લઈ જઈને શું કરશો. ?”

“જો મંદા ! હું તને ચાહ્યા વગર પરણી એકા છું, તેથીજ ત્હારા પ્રત્યે આવો અત્યાચાર કરવો પડ્યો. પણ એ ઉપરાંત હવે ત્હાં બાવી જીવન નિષ્ફળ કરી હું ત્હારો સર્વનાશ કરવા માગતો નથી. આપણે બન્ને જણાએ બ્રાહ્મધર્મનો સ્વીકાર કર્યા બાદ, આપણે છુટા થઈ જઈશું લગ્ન બંધનની ઝુંસરીમાંથી. એ વખતે તું સ્વતંત્ર થઈ શકીશ, એટલે ત્હને પસંદ પડે તેવા પતિને પરણી શકીશ. એટલા માટેજ કલકત્તા ગયા પછી આપણે સાથે રહી શકીશું નહિ. બધી વાત હવે તો બરાબર સમજાઈને ?”

મન્દાકિનીએ પાછુ હુમટામાં મ્હો સંતાડી દીધું. કશોય સવાલ જવાબ કર્યો નહિ. પત્થરના પુતળાની જેમ એસી રહી. થોડી વાર પછી અનાથના જણવામાં આવ્યું કે, મન્દા રૂદન કરે છે. આથી એના પોતાના જીવને પણ ક્લેશ થતો હોય એવો અનાથને અનુભવ થયો. મંદાના મુખ પરનું આવરણ દૂર કરી, ત્હેની મુખે આંખો છુટી નાંખવાનું એને મન થયું. પરંતુ તીવ્ર કર્તવ્ય જ્ઞાને એને તેમ

કરતા અટકાવ્યો. રાત્રીના સમયે, નિર્જન સ્થાનમાં, યુવતીના અંગનો સ્પર્શ એ એને નીતિ વિરૂદ્ધ લાગ્યું. એથી માત્ર એટલુંજ બોલ્યો:-
“મંદા! કેમ રહે છે શું કરવા? હું તારા કલ્યાણને ખાતર તો આમ કહું છું. પરંતુ મંદા બોલી પણ નહિ, અને ત્હેનું રહન પણ થઈયું નહિ.

અનાથે ખૂમ પાડી:-“મંદા!” આ વખત એનો અવાજ કાંઈક કઠોર અને આજ્ઞા સૂચક હતો. તે સાંભળીને મંદા છાતી ફાટ રહન કરવા લાગી.

અનાથ વિસ્મય થઈ વિચારમાં પડી ગયો-“આ વાતમાં મંદાને આટલું બધું કષ્ટ અને ક્લેશ શા માટે? બાપી પરિત્રાણનો આનંદ કેમ અનુભવતી નથી? છુટાપણમાં છુટથી મહાલવાનું શું કોઈને કહવું લાગી શકે ખરું? હું એને ચાહતો નથી-ચાહી શકું તેમ નથી-તે પણ એ જાણે છે; લગ્ન બંધન રદ થાય, તો તો એ ખરેખર સુખી થઈ શકે તેમ છે. તેમ છતાં આ વાતમાં એને આટલો બધો સંતાપ કેમ થાય છે? સારે શું એ મહેન વ્હાય છે?”

એ સમયે ઘડીઆળમાં ટંટં કરીને ત્રણનો ટકોરો થયો. મંદા બેઠી થઈ બોલી ઉઠી:-“હું જાઉં છું.”

અનાથે મંદાનો સ્પર્શ કર્યો. ત્હેના હાથ પોતાના હાથમાં પકડી લીધા-તેમ રહેવા દેધને કહેવા લાગ્યો:-

“તારા દીલની વાત મહેન ખુલા દીલથી કહે, મંદા!”

મંદાએ કમ્પિતસ્વરે ઉત્તર દીધો!-“મહારૂં માથું અત્યારે ઠીક નથી.”

“ત્યારે કાલે આવજો, અવાશીને ?

“જોઈશ

“ના જોઈશશું જોઈશ નહિ મંદા, કાલે નહીં આવજો.

અનાથના કંઠસ્વરને વિષે કાંઈક આગ્રહ ધ્વનિત થયો.

મંદાએ કહ્યું:-“સારું. એમ કહી તે બહાર જતી રહી.

તીય પરિચ્છેદ.

બીજે દિવસે અનાથ જ્યારે નિદ્રામાંથી જાગૃત થયો, ત્યારે ઘડાડો ઘણો ચઢી ગયો હતો. મંદાકિનીની અશ્રુપૂર્ણ આંખોનો ચીતાર સહુથી પહેલો તેના મનમાં ખડો થયો. “મૃદુતા લલના હૃદયે વસતી, પ્રતિ અશ્રુ વિષે થતી મૂર્તિમતી.” ગુર્જર કવિનું એ કથન શેશક આવા પ્રસંગેજ અનુભવગમ્ય થાય છે. અનાથ ઉઠીને બેઠો થયો. આસપાસ નજર કરે છે, તો એકદ સોનાનું એરીંગ પથારીમાં પડી રહ્યું છે. હાંફળા હાંફળા તેને ઉચકી લઈ અનાથે બોક્સમાં ઝૂકી દીધું.

દરરોજ સહવારના એ સંગીત તથા ઉપાસના કરતો. કદી પણ પણુ એમાં પ્રમાદ સેવતો નહિ. પરંતુ આજે એમાંનું કશું શબ્દ શક્યું નહિ. આજે એનું મન ઘણુંજ બહાવડે એવાકળું બની ગયું હતું.

મનની વ્યથા શમાવવા, ગામ બહાર નદી કિનારે જઈ, અનાથ ત્યાં લટાર મારવા લાગ્યો. શૂન્ય દૃષ્ટિથી ચોતરફ જોઈ રહ્યો હતો, તેવામાં વાડીનો ગણોતીયો મકન એના તરફ એકકેશ્વાસે ધસ્યો ધસ્યો આવતો એના જોવામાં આવ્યો.

અનાથના મનમાં ઓર્ચીતી ફાળ પડી, કે શું થયું હશે ? મળે તેડવા તો એ નહિ આવતો હોય ! મંદાકિનીને તો કાંઈ થયું નહિ હોય ? અથવા તો નિરાશાની મારી એ કાંઈ કરી બેઠી તો નહિ હોય !

મકન બેઠત પાસે આવતાં અનાથે જોયું કે તે હસકાં બરે છે.

એકદમ પ્રશ્ન કર્યો:—“કેમ અસ્થા મકન ! આમ કેમ ! શું થયું ?”

મકન રડતો રડતો કહેવા લાગ્યો:—“અરે આપલીયા ! સર્વ નાશ થવા બેડો છે. ભુવાને તેડવા જાઉં છું. ડંખ ભારી તો.”

ભારી ડંખ એટલેજ સાપનો ડંખ. અનાથના તો હાજાજ ગગડી ગયાં. મંદાકિનીનેજ સાપ કરડ્યો હોવો જોઈએ. એ ભયંકર અનુમાનથી તેના મ્હેંડાનું તૂટી સુદ્ધાં ઉડી ગયું ! મકન તે વખતે ક્યાંનો ક્યાં નીકળી ગયો હતો. એટલે શંકાનું સમાધાન થવું અશક્ય હતું.

અનાથ તેજ હાણે ધર તરફ પાછો ફર્યો. પહેલાં પગલાં બહુ ધીમાં પડતાં હતાં; ધીરે રહીને ઝડપ વધારી અને પછી તો ફાળ બર્ષો ફલંગ મારતો દોડવા લાગ્યો.

બહારના દરવાજામાં થઈને બગીચામાં ચકરાવો લીધા વગર ધર તરફ જવાનું નહિ. બગીચામાં દાખલ થઈ જરાક આગળ જતાં હરિમતિ અને મંદાકિનીને તહેણે સામેથી આવતાં દીદાં. પુષ્કરિણીમાં સ્નાન કરવાને નણુંદ બોજાઈ નીકળી પડ્યાં હતાં. એમને જોઈને અનાથના જીવમાં જીવ આવ્યો. બન્નેનાં માથાં ખુલાં હતાં. મંદાકિનીનું મ્હેંડાં ઉદાસ અને ગમગીન જણાતું હતું, હરિમતિની આંખો આશ્ચર્યમાં ગરક થઈ ગઈ હતી. ક્યાં સુધી તો અનાથ એ લોકોના જોવામાં આવ્યો નહિ. છોક પાસે આવ્યાં ત્યારે બાઈ સાહેબને દીદાં. મંદાએ ચમકીને લાજ કાઢી. હરિમતિ અનાથના તરફ ભેદ ભર્યું હાસ્ય હસવા લાગી. આંખોના પલકારા વડે સૂચવવા લાગી—જાણું છું ત્હારું બધું પરાક્રમ ! અનાથે પ્રશ્ન કર્યો:—“હરિ, સાપ કેને કરડ્યો છે ?” હરિમતિ વિસ્મય પામીને ઉલટું સામું પૂછવા લાગી:—“સાપ કરડ્યો છે ? ક્યાં ? કેને ? તે તો હું જાણતી નથી.”

ધીરે આવતાં વારને અનાથને ખબર પડી કે મકનની વહુને સાપ કરડ્યો છે. તેવાજ તે મકનના ધર તરફ જવાને નીકળી પડ્યો.

૧. અનાથને જુએ છે તો મળ્યા લોકો ભેગા થયા છે; ભુવાનો અરે

નર જીનુ અને જાણીતું

દેશાઈ

ગોવિંદજી રણછોડજીનું

જમવા તથા રહેવાની

ઉમદા સગવડ

શ્રી અનાવિલ હિન્દુ લૉજ

સુંદર હવા ઉત્તમવાળા ભવ્ય મકાનમાં આવેલું છે.

એક વખત મુલાકાત લઈ

ખાત્રી કરવા ખાસ ભલામણ છે.

માલેક

ગોવિંદજી રણછોડજી દેશાઈ

૬૦ પુરાનપુરી ભાગેળ, ભાજવાળી પોળ;

ટેલી. નં.

૬૫

રામજી બીરડીંગ-સુરત.

સાહે મંત્ર બણી રહ્યા છે. પરંતુ કોઈ પણ કપયારથી બાંધ બચતી નથી. મકન ઘેર આવ્યો. ત્યારે તો બધું પતી ગયું હતું.

પછી તો પૂછવુંજ શું? પાંચ વર્ષના બાળકની પેઠે મકને જમીન પર આજોટવા માંડ્યું. પત્યરને પણ પીગળાવે તેવાં એના છાતીફાટ રક્તથી બધે હાલાકાર વર્તી ગયો. એર એર જેવડા આંસુ પાડતા બધાજ ત્યાં આગળથી જતા રહેવા લાગ્યા. અનાથ પણ આંસુ લુછતો લુછતો ઘેર ગયો. આખે રસ્તે એકજ વાત એના મનમાં ઘોળાયાં કરવા લાગી. એક સસ્કારહીન અબણુ ખેડુતના હૃદય વિષે શું આટલો બધો પ્રેમ સંભવી શકે? હેમન્ત કુમારને જો અહિં બોલાવીએ તો આ કરણ દૃશ્ય એ પણ નજરે નજર જોઈ શકે. કેમકે, એ તો હંમેશાં એમજ કહ્યાં કરે છે કે પ્રત્યુપના પ્રથમ સંસ્કાર વિનાનાં કેવળ મંત્રનાં પટપટારાવળા ઘનમાં પ્રેમનો સ્થાનજ નથી.

ઘેર પહોંચતા વારને જુએ છે તો હેમન્ત કુમારનો પત્ર આવ્યો છે.

સત્ય મેવ જયતે.

કલકત્તા.

તા. ૧૭ મી જુન, મોમવાર.

પ્રિય આત્મ:

ગઈ કાલે તમને જે પત્ર લખ્યો છે, તે મળ્યો હશેજ. આજે જણી એક ખુશખબર છે. કાન્તપૂરના રાજા શ્રીયુક્ત રસિકરંજન બહાદુરને એમના પુત્રને સાર એક શિક્ષક જોઈએ છે. બપોરના એ કલાક શીખવવું પડશે. ૫૦) રૂપિયા સુધી વેતન આપી શકશે. એ વાતની ખબર પડતાં વાર-હું એમને રૂબરૂ મળી આવ્યો છું. તમને એ કામ સોંપવાને એ પણ ખુશી છે. પરંતુ હેમ જો બાપ, તો તમારે એકજ અઢવાડિયાંની અંદર હાજર થવું

પડે. એથી આ પત્ર દેખત તુરત ત્હમે પહેલાંની ગોઠવણ મુજબ મંદાકિનીને લઇને ચાલ્યા આવો. ત્હમારો પત્ર મળશે કે તરતજ હું એમને માટે મહિલા વિદ્યાલયમાં સઘળો અંદોજસ્ત કરી રાખીશ.

દરેક મુલાકાત દરમ્યાન નગેન્દ્રબાલા ત્હમારા અપરઅતર પૂછ્યાં કરે છે. ત્હમારા પ્રત્યેનો એનો પ્રેમ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત થતો જાય છે, એમાં કોઈ પ્રકારનો સંદેહ નથી. મંદાકિની જ્ઞેનને લઇ આવવા સંબંધી જરાયે સંકોચ કે શંકા રાખશે નહિ. કાંઇ પણ વિદ્ય વચમાં આવી પડે, તો સ્મરણ કરજો આ વાતનું કે પૃથ્વી પરનાં બધાં ખરાં શુભ કાર્યો વિપત્તિની વસમી વાટ વટાવ્યાથીજ પાર પડ્યાં છે. ઇસુ ખ્રિસ્તે પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવાને કાળે આત્મબલિદાન આપતાં પાછી પાની કરી નહતી. સર્વમંજલ વિષાતા ત્હમને સહાય થાઓ.

ભવદીપ

શ્રી હેમન્ત કુમારસિંહ.

હેમન્તકુમારના પત્રનો કશોય પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ. એની આંખ આગળથી મંદાકિનીની મૂર્તિ ખસતી ન હતી. ખાસ કરીને મંદાની આંસુ ભરી આંખોએ એના હૃદયમાં કાંઈક અજબ છાપ પાડી દીધી હતી. એની સંમતિ તો નથીજ, પણ ઉલટું આવું ભયંકર દુઃખ થાય છે એને. ત્યારે એને કલકતા કેમ કરીને લઇ જવાશે?

આજે સહવારે મક્ત ગણોતીયાની ધમપછાડ જોઇને એના પોતાના સિદ્ધાંત તથા મતાગ્રહને જાણે ધોકો પહોંચ્યો હતો. એક મંદાકિની જ્ઞેન ચાહતીજ હોવી જોઈએ, તેથીજ લગ્ન બંધનને રહ કરવાની વાત માત્રથીજ એને અટકું બધું દુઃખ ઉપજતું છે. લગ્ન પહેલાં પ્રણય સંચાર નહિ હોય, તો પછીથી ચવાનો સંભવ નથી, એ સિદ્ધાંતની સ્થિતિના સંબંધમાં અનાચના મનમાં બીરે સંકપ ઉપસ્થિત થયો છે. સાંજુક પહેરવા નાનકડા ભગીનએ અનાચની

પાસે આવીને એના હાથમાં એક પાકીટ આપ્યું અને ત્યાં આગળથી મટકી ગયો. પાકીટ કાળજી પૂરક બંધ કરેલું હતું, અંદર એક ચીઠ્ઠી હતી, પરંતુ તેના પર શીરનામું કયું ન હતું. અનાથે પાકીટ ફાડીને તેમાંથી ચીઠ્ઠી કાઢીને નીચે પ્રમાણે વાંચવા માંડી:—

“પ્રિયતમેષુ:—

તમે મહને જ્યાં લઇ જશો, ત્યાં આવવા તૈયાર છું. જે દિવસે, જે સમયે કહેશો, તેજ ક્ષણે હું તમારી સહચરિણી થઈ સાથે સંચરીશ. આજે રાતના મહારાથી મળી શકાશે નહિ.

ચરણાશ્રિતા દાસી,
શ્રીમતિ મંદાકિની દેવી.”

આવો પત્ર મળતાં અનાથ ઘણોજ વિસ્મિત થયો. આવવા તૈયાર ? વિવાહ બંધન રદ કરતાં શું હવે દુઃખ નહિ ઉપજે ?

કેટલીક લીટીઓ અનાથે વારંવાર વાંચ્યા કીધી. દુઃખ ઉપજતું નથી, ભારે તો એ મહને ચાહતી નથી. અને લખ્યું છે આ પ્રમાણે “પ્રિયતમેષુ” — “ચરણાશ્રિતા દાસી” — એનો અર્થ શો હોવો જોઈએ ! ક્યાં સુધી વિચાર વિમળમાં ગોથાં ખાઈ, આખરે સ્થિર કર્યું કે એ તો સમ્યક્તાની પ્રથા પડી ગઈ છે એવું લખવાની. શિષ્ટાચારની સફાઈ સિવાય બીજો કાંઈ પણ એનો અર્થ હોઈ શકે નહિ. પરંતુ એવો મત સ્વીકારતાં એના જીવને અજ્ઞાન અકળામણ થવા લાગી.

પરંતુ તે ક્ષણિકજ નીવડી. જીવ પર જોર રાખી, કાળજી કઠૂણ કરી, તે કાંઈક આમ પોતાનું મન મનવવા લાગ્યો:—જા જીવ, એ તહને ચ્હાય અગર ન ચ્હાય, એમાં તહારે શું ? નગેન્દ્ર બાલાની માનસિક પ્રતિભાને તે પોતાનાં હૈયાં સાથે ઉલટ ભેર ચાંપવા લાગ્યો. અને તાબડોતોબ નિશ્ચય થઈ ગયો કે, હવે એક દિવસનો પણ વિલાંબ કરવો નકામો છે. આવતી કાલેજ મંદાકિનીને લઇને કલકત્તા ઉપડી

જવું. રાત્રે એકાદ વાગતાને સમયે કુચ કરીશું. અહિંથી રતનપુર
એ કોસજ ચાય છે; ત્યાં સુધી ચાલતા જઈશું તારકેશ્વરને રસ્તે
થઈને જતાં આઠ કોસ ચાય છે, અને પાંડૂયાથી જતાં અગીયાર
કોસ ચાય છે; પરંતુ પાંડૂયા થઈને જલુંજ વધારે જહેતર છે. ગામના
લોકોની નજરે પડવાનો ભય રહેશે નહિ. જરાક આધું પડશે, કાંઈક
વિલંબ પણ થશે, પરંતુ તેથી શું? આમ વિચારમાળાના મણકા
ફેરવવામાં આખી રાત ઉઘાડું નહિ. ભવિષ્ય સંબંધી વ્યવસ્થાની
ગડમથલ કરવામાં એનું મગજ હદ ઉપરાંત ઉકળી ગયું હતું. બીજે
દિવસે રહવારના ઉઠતાં વારને મન્દાકિનીને લેણું નીચે મુજબ
લખી જણાવ્યું:—

“પ્રિય ભાગિની,

આજે રાત્રે એકાદ વાગતાને સુમારે યાત્રા કરવાની છે. એ
સમયે તું મારા રૂમમાં આવી પહોંચજે. સાથે સર સામાનમા
એકાદ વસ્ત્ર સિવાય બીજું કશું લેવાની જરૂર નથી.

“શ્રી અનાથશરણુ બન્દોપાધ્યાય.”

રાત્રે એક વાગતાને સુમારે, પત્નીને લઈને, અનાથ પદ્માયન
કરી મથો.

ચતુર્થ પરિચ્છેદ.

અપ્પોરના બાર વાગતાને સુમારે જ્યારે પાંડૂયાના ખજારમાં અનાથશરણ અને મંદાકિની બળદ ગાડામાંથી ઉતર્યાં, ત્યારે તાપ તો કહે કે મ્હાફં કામ ! સારીય સૃષ્ટિ સળગી રહી હતી સૂર્યનાં અંગાર વરસાવનાગં ફીરણોથી. એ દંપતી પણ પરસેવે પરસેવે નાહી ગયાં હતાં. ગાડી બાકું ચુકવી, અનાથ હાંફળો ફાંફળો લુચ્ચો એક દુકાનમાં. દુકાન-દારે વિનય નમ્ર ભાવથી સુજની ખીજાવી, એને તેના પર બેસાડી સારો આવકાર આપ્યો. એકાદ બાઇ ત્યાં આવી મંદાકિનીને એલાહેદા અંતઃપુરમાં લઇ ગઈ.

તે અંતઃપુરવાળા ખંડની પાછળ એક ઓટલો હતો. ઓટલા આગળ એક વિશાળ જલાશય (તલાવડી જેવું) હતું. પાણી ધણું નિર્મળ હતું અને મંદાકિની પણ ઉકળાટથી અધમેઈ થઈ ગઈ હતી. તરશથી ગળે કાચકી બાજી ગઈ હતી. બાઇને સોદો લાવવા બજાર મોકલી, મંદાકિની સ્નાન કરવા નીચે ઉતરી. આરામ ભેવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ શરીર પરનો પરસેવો સુધાં લુછ્યા વગર મંદા પાણીમાંજ પડી રહી. અડધા એક કલાક પછી દાસી જ્યારે પાછી આવી ત્યારે ધાડાધાડ કરતી તે બહાર નીકળી, ઝટઝટ શરીર લુછી નાંખ્યું અને એકદમ સ્વયંપાકની શરૂઆત કરી દીધી. એ લપલપાટ બર્બાં લપૂડાપણુંતો લતીળે પણ તૈયાર હતો લ્હાણીમાં. રસોઈનું કામ ખલાસ થતાં પહેલાંજ મંદાને બેઠ્યા તાપીદાસબાઇ અને બાઇ પડ્યાં લાસ જેવાં થઇને !

અનાથ નાહી ધોઇને સ્ટેશન ઉપડ્યો—ગાડીના વખતની ખજાર કાઢવાને તથા હેમન્તકુમારને તાર કરવાને. પાછો ફરી ઘેર આવી જુએ છે, તો આ સ્થિતિ છે. મંદાના શરીર પર હાથ મૂકતાં આંખમાં

દાઝે એવું તહેનું શરીર ધગધગી રહ્યું છે. આંખો નરી કરેણાં જેવી ધાલચોળ થઈ રહી છે. ટાઢનો કણકણો ખસતો નથી શરીરમાંથી, અને આખું શરીર ઘુજી રહ્યું છે. પાસે નથી કાંઈ ખીજાનું, તકીયો કે પાથરવાને ઝાઝાં વસ્ત્ર. એવી હાલતમાં ખીચારી બોંય પર સુએ નહિ તો જાય ક્યાં ? અનાથ બોલી ઉઠ્યો:—“આમ તે કાંઈ સુષ રહેવાય ? હમણાં બંધને ત્હારે માટે કાંઈ પાથરવાનું લઈ આવું છું.”

મંદા કહેવા લાગી:—“તમે એક વાર જમી લ્યો. હું તમને ભાત વગેરે પીરસી દઉં, પછી હું મ્હારે નીરાંતે સુઈશ.”

અનાથ બોલ્યો:—“જ જ મૂર્ખી ! આ કાંઈ ભાત પીરસવાનો વખત છે ? ત્હારા શરીરની આ સ્થિતિ છે, અને મ્હારા મ્હોંમાં ક્રાળોયો કેમ કરીને પેસે ?”

મંદા ધૂનતી ધૂનતી કહેવા લાગી:—“આ સ્થિતિ છે એટલે ? તેથી શું ત્હમારે ભૂખ્યાં રહેવાનું, એમ ? બે દિવસની હાડમારીમાં તો ત્હમે સૂકાઈને અડધા થઈ ગયા છો.”

વરઘેલી વનિતાનાં આ વ્હાલસોયાં સવાસલાંને લેશ માત્ર પણ લેખવ્યા વગર અનાથ દોડી આવ્યો દુકાનદાર પાસે. એકાદ તકીયો, અને બે ત્રણ કામળા તહેની પાસેથી માંગી લીધા અને ઝટ કરતો આવ્યો મંદાની તહેનાતમાં. ખીજાનું યરાયર બનાવી મંદાને કહ્યું:—“હવે સૂઈ જ અહિં.” મંદાએ જરાય દીધો:—“એવું નહિ, પહેલાં જમી લ્યો તમે, પછી હું સૂઉ.”

અનાથે તે સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી મંદાને સૂવાડી દીધી. ખીજાનામાં સૂતાં સૂતા મંદાએ કરી બે ત્રણ વાર આગ્રહ કર્યો:—“હું ત્હમને ભાત મુકું તે જમી લ્યો એકવાર. ઠંડો થઈ જશે, તો પછી ભાવશે નહિ, હોં !” પરંતુ ઝાઝી જીદ કરવાની શક્તિ તહેનામાં રહી નહતી; જેતજેતામાં તહેની આંખો ઘેરાવા લાગી, અને થોડી-વારમાં ખીલકુલ બેહોશ થઈ ગઈ.

ત્રણ દિવસ પછી મંદાને જ્યારે જ્ઞાન આવ્યું, ત્યારે આંખો ખોલીને જુએ છે, તો ખીજાના પાસે વરરાજા વિરાજમાન થઇ રહ્યા છે.

અનાથે પ્રશ્ન કર્યો:—“મંદા ! કેમ છે હવે ?”

મંદાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો:—“સારું છે, પણ ત્હમે જ્ઞાત ખાધો ?” એટલું કહી આસપાસ દૃષ્ટિ ફેરવીને જુએ છે, તો તે દુકાનને ઠેકાણે સુંદર મહેલ જણાય છે; ‘પલંગ પર પોતે શયન કરી રહી છે. તરતજ પૂછવા લાગી:—“આ હું શું જોઉં છું ? હું ક્યાં આવી છું ?”

અનાથ ખોલી ઉઠ્યો:—“મંદા ! વિશેષ શું કહું ત્હને ? અહિં આવ્યાને ત્રણ દિવસ થયા આપણને; અહિંના જગીરદારનું મકાન છે આ.”

મંદાએ કહ્યું:—“ઓહો ! ત્રણ દિવસ ?”

“હા, મંદા ! ત્રણ દિવસ લગી પાટીયા જેવી થઇને તું પડી રહી હતી. હજીયે ત્હને જીવાડી શકું છું, તો તો સઘળું સાર્યક થાય છે, આ જીવતર સફળ થાય છે.”

હાથુબર મૌન રહી અત્યંત ધીમા અવાજે મંદા ખોલી:—“એક વાત કહેવાની છે ત્હમને.”

અનાથ ખોલી ઉઠ્યો:—“શું છે, મંદા ?”

“જીવાડશો નહિ મ્હને.”

આ શબ્દો સાંભળતાવારને અનાથની આંખમાં ઝળઝળીયાં ભરાઈ આવ્યાં. તે કહેવા લાગ્યો:—“છટ મંદા ! કેવી વાત કરે છે તું ? આમ ઘેલાં ન કાઢ, ત્હને કાંઈ થવાનું નથી; જરૂર આરામ થઇ જશે.” મંદાના બન્નેય હોઠ ધ્રૂજી ઉઠ્યા. આંખમાં આંસુ લાવીને અનાથની સામું એકઠી ટસે જોઈ રહી. ત્યાર બાદ કહેવા લાગી:—“શું કરવા જીવાડો છો મ્હને ? મ્હને મ્હારે જવા દો.”

અનાથ બોલી ઉઠ્યો:—“ના, મંદા! આવું ન બોલ; હું તને કેમ જવા દઈ શકું? તારા વગર મ્હાઈ શું થાય?”

“મ્હાઈ તમારે શું કામ છે?”

“બધું બહુ કામ છે, હું ચાહીશ તને—હૃદય મંદિરની અધિ-
શત્રી બનાવીશ.”

મંદવાડથી દુબળા પડી ગયેલા મગજથી ચિન્તાનો બોળે હવે
ઝાઝીવાર રહેવાયો નહિ. આખો મીચી મંદા પાછી ઘેનમાં પડી ગઈ.

થોડીવાર પછી ડાક્ટર સાહેબ આવી પહોંચ્યા. અનાથે ત્હેમને
પ્રસ્ન્નવદને નમસ્કાર કરીને કહ્યું:—“અધોરનાં ઓસડની અસર સારી થઈ
છે; જ્ઞાન આવ્યું છે. હમણાંજ થોડીવાર પર વાત કરી હતી.”

ડાક્ટર સાહેબ જોય્યા:—“ભારે હવે કાંઈ શીકર જેવું નથી; આ તાવને
તો બે દીવસમાં હઠાવી દઈશું. પરંતુ આપને બહુ ત્રાસ વેઠવો પડ્યો.
ત્રણ ત્રણ દિવસ થયા દાંતે અલ્લનો દાણો સરખો અડકાડયા વગર,
હૈંધ ઉગમરા વેઠીને આપ ખડેપગે તહેનાત ઉઠાવી રહ્યા છો.
આપના જેવા પત્નીપ્રેમીપતિ (Uxorious husbands)
બધાજ થોડા જીવામાં આવ્યા છે.”

અનાથ મનમાને મનમાં ગણગણ્યો:—“હારતો હા. બધાજ થોડા
હોવા જોઈએ!” પ્રકાશ્યમાં કહેવા લાગ્યો:—“એ મ્હારી પત્ની
એટલે સ્વાભાવિક રીતેજ હું એમ કરું; પરંતુ આપે જે સહૃદયતાનો
પરિચય કરાવ્યો છે, તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.”

ડાક્ટર સાહેબ આત્મ પ્રશંસાથી સંકેત પામતા કહેવા લાગ્યા:—
“મ્હે” વિશેષ શું કયું છે? જે કયું છે તે તો મ્હારા પેટને ખાતર,
આજીવિકાને અંગે કયું છે.”

“આપે જો પેલા શેઠને એમનું મકાન બોલી આપવાની
સીધારસ કરી નહિ હત, તો દુધાનની અંધારી ઓરડીમાં કાંબળી પર
સૂતાં સૂતાં મ્હારી ઓના ઠીઠાડના રામ રમી ગયા હોત.”

ડાક્ટર સાહેબે એ વાત ઉઠાવી દઇ, ખીજી વાતો કરવા માંડી. ત્યાર બાદ એસડ પથ વગેરે સંબંધી યોગ્ય ખુલાસો કરી, પૈતે ત્યાં આગળથી રજા લઇ વિદાય થયા.

તે દિવસે રાતના દશેક વાગતાને મુમારે મંદાનો તાવ નરમ પડ્યો. સારી રાતભર તહેને સારી ઉંઘ આવી. અનાથ પણ ઘણે દહાડે તહેની પડખે સૂઇ ગાઢ નિદ્રા લઇ શક્યો.

પાંચમ પરિચ્છેદ.

સહવારે જ્યારે ડાક્ટર સાહેબ આવ્યા, ત્યારે તહેમને જોઇને મંદાએ ઝટ કરતું માથે ઝાઢી દીધું. તાવ ઉતરી ગયો છે, એવું સાંભળવામાં આવતાં, ડાક્ટર સાહેબ અત્યંત ખુશ થતા થતા કહેવા લાગ્યા:—“આશો, હવે કાંઈ ભય જેવું નથી; પણ જેમ બંને તેમ એમને પ્રકુલિત રાખવાની જરૂર છે.”

ડાક્ટર સાહેબના ગયા બાદ અનાથે રોજના નિયમ પ્રમાણે મંદાને એસડ તથા આર્મસ ફ્રૂટ્સ આદિ પથ્યનું સેવન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ બંને જણાં ઘણે દહાડે વાને વગગ્યાં.

મંદા બોલી:—“આટલા દિવસ ખાવાની વ્યવસ્થા શું કરી હતી?”

“ડાક્ટર સાહેબને ત્યાંથી રસોઇ આવતી.”

“ત્યારે મેં કેમ લહમારું આવું શીકું પડી ગયું છે? સૂકાઇને નર્યા કાઢ જેવા થઇ ગયા છો! એ બધી ઉપાધિનું મૂળ હું છું. મહારે લીધેજ લહમને આટલું બધું કષ્ટ વેડવું પડ્યું.”

અનાથે જરાક હસીને પ્રત્યુત્તર વાળ્યો:—“મહેને મંદવાડ આવે, તો તું પણ મહારે માટે એમજ કરે કેની?”

પથારી તરફ જોતાં જોતાં મંદાએ હળવે રહીને કહ્યું:—“હવે મંદવાડને નોતડું દેવાની જરૂર નથી.”

મંદાનો હાથ એકદમ પોતાના હાથમાં લઈ, અનાથ કહેવા લાગ્યો:—“નોતડું દેતો નથી, પરંતુ ન કરે નારાયણને એમ જો થાય, તો તું કરે ખરીને ?”

“કંઈસ્તો વળી, એમાં શી નવાઈ ?”

“કેમ, એમ કેમ ?”

“વાહ વળી, ત્હમે મહારા ધણી છોને ?” ગળગળા સાદે મંદાએ જવાબ દીધો.

મંદાનો હાથ પ્રેમ પૂર્વક દાખીને અનાથ બોલી ઉઠ્યો:—“તો તું મહારી ધણીઆણી છોને ?”

“મંદાએ મોં મલકાવીને પ્રશ્ન કર્યો:—“તે વળી કીદાડથી ?”

“જે દિવસે મ્હેં ત્હને ચાહી સારથી.”

“મંદાકિની થોડીકવાર મૌન રહી. ત્યાર બાદ કહેવા લાગી:—“ત્હમે તો ખૂબ સમાજ છોને ? અસલ બાપણ ત્હમે કદી કરતા નથી, કેમ ખરું ને ?”

અનાથ:—“હું ખૂબ સમાજ છું, અસલ વાત બોલતો નથી, હું ત્હને ચાહું છું.”

“ત્યારે તે દિવસે કેમ કહેતા હતા કે ‘ચાહીશ’ ?”

અનાથ મ્હાત થઈ ગયો. થોડીકવાર નિરતર રહી, કહેવા લાગ્યો:—“પણ તુંજ મ્હને ક્યાં મ્હાય છે ?

“એ શોધ વળી શી રીતે કરી શક્યા ?”

“આપણા લગ્ન બંધનના પાશમાંથી મુક્ત થવાને તું તૈયાર થઈ હતી, એટલા ખાતર તો તું કલકતા આવતી હતી.”

મંદા હસીને કહેવા લાગી:—“વાહરે ત્હમારી સમજ !”

“શું ત્યારે?”

“હું આવવા તૈયાર થઈ હતી, એમ માનો છો? ઠાકોરજીએ તો મહેને મોકલી હતી.”

“એમની શું એવી ધચ્છા હતી કે ત્યારે પાછું ફરી પરણવું?”

“હા,—પાત્ર સુધ્ધા નક્કી કરી રાખ્યું હતું.”

“તે કોણ વળી?”

“યમરાજ.”

જ્ઞાનાથ હસવા લાગ્યો. મંદા બોલી:—“ઠાકોરજીએ કહ્યું હતું કે, ત્યારે જેમ ત્યારે સાસરાના મકાનમાંથી ચોરી છુપટીથી લઈ જાય છે, તેવીજ રીતે ત્યારે પણ આખે રસ્તે એના મનની ચોરી કરવી. તેમ જો નહિ કરી શકે, તો—”

જ્ઞાનાથ ત્યારે વચ્ચેમાં અટકાવીને બોલી ઉઠ્યો:—“તો પછી આ લગ્નની તજવીજ? હા, પણ તંદા આપાદ ચોરી કરી છે. આભી તરફથી વળી બીજાં લગ્નની ધમાલમાં ઉણપ રાખી નથી.”

મંદા બોલી:—“પરંતુ એ લગ્ન કાર્થ પ્રણય સંચારના પરિણામ રૂપ ન હતું. તેથી તો એમાં બિંધ આવી પડ્યું. પણ એ શાહુકારીનું કામ શરૂ ક્યારે થયું, તેની કાંઈ શરત છે ખરી?”

“એ બધું પછી કહેવામાં આવશે.”

“શરૂઆત ક્યારે થઈ, તે તો કહો.”

“ક્યારે? પહેલ વહેલી વારડા જે દિવસે મહારા બીજાનામાં મહારા પગ આગળ સૂતી, સારથીજ શરૂઆત થઈ ચુકી હતી. સાર પછી તો આખે રસ્તે એજ ક્રિયા થઈ છે.”

નીતિ શાસ્ત્રના રચનાર પંડિત ચાણક્યે વિશુદ્ધિના સંરક્ષણને ખાતર શિષ્ટજનોને એવો ઉપદેશ આપ્યો છે કે, ધીના કુંભસમી

ઝી અને ધગધગતા અંગારા જેવા પુરૂષ,એ બન્નેને એક સ્થાનમાં રાખવાં નહિ; તેમ ક્યાંથી ઉલટી હાનિજ થાય.

એ પુરૂષ અને ઝી ભોગ જોગે પતિ પત્ની હોય, અને પાછાં તરૂણ વયનાં હોય તો પછી તો ભોગજ સાગે !

મંદા મ્હોં મલકાવીને કહેવા લાગી:—“ત્યારે આટલા બધા મોડા કેમ મનાયા ?”

અનાથ કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર દીધા વગર પત્નીની સામું એકી ટસે જોઈ રહ્યો.

મંદા મૃદુ સ્વરે બોલી ઉઠી:—“એ નગેન્દ્ર બાળા કેણુ છે ? મ્હારા પતિને નગેન્દ્રબાળા વરશે ? ત્યારે તો એ જનવસ્યમાન હોવી જોઈએ. ચાલો, એકવાર કલકતા જઈએ, મ્હારે એને જોવી છે.”

અનાથ બોલ્યો.—“ના, ના, કલકતા નથી જવું; ત્હારા શરીર સારેવારને સાર પશ્ચિમ તરફજ જઈએ.”

મંદાએ એ વાતનાં આંખ આડા કાન કરતાં પ્રશ્ન કર્યો:—શું ત્હમને એ ખરેખર મ્હાય છે ? એમ હોય, તો એ બાપડીને ભારે દુઃખ થવાનું.”

“એ મ્હને ખરેખર મ્હાય છે કે નહિ તે તો એ જાણે અને એનો ઈશ્વર જાણતો હશે !”

“વાત કરી નથી ? કદી પૂછી જોયું નથી ?”

“એની સાથે કદી એ સંબંધી વાત થઈ નથી.”

“ત્હમે એને મ્હાઓ છો, તે વાતની ખબર છે એને ?”

“ખબર ક્યાંથી હોઈ શકે ?”

“મંદા ગર્વભરે માણુ ઉઠી.—“અમે તેની ખબર ન હોય, પણ ત્હમારી પોતાની (પ્રણયચેષ્ટાની) તો ખબર છેને ?”

અનાથ બોલ્યો:—“હવે કેણુ મ્હાય છે એને ? એમ હોય, તો આપણો શીઘ્ર અને સંપૂર્ણ વિજય હું મ્હારા ઉપર મેળવી શકે

ખરી ? એ બનાવ પરથી આટલી વાત તો સાબીત થઇ કે, વિશુદ્ધ પ્રણયનાં વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન મળે નહિજ જેવું હતું. જેને હું આદર્શ પ્રેમ સમજતો હતો, તે માત્ર આંખોનો વ્યાપાર હોઇ, અન્તરને વિષ પ્રવેશી શક્યો ન હતો. એનાં બાહ્ય ગુણો—વિદ્યા, બુદ્ધિ, આચાર વ્યવહારની સુંદરતાએ જાદુઇ જાળ પાથરી મળે છે એવો બનાવ બીજો હતો.

એ દિવસ પછી મન્દાના શરીરમાં કાંઇક નવું ચેતન સ્ફુરવા લાગ્યું; બન્નેજણા ઉપવનની કુંજનિકુંજમાં વિહરવા લાગ્યા.

આજે સાંજે ડાકટર સાહેબનાં નિમત્રણને યોગ્ય ન્યાય આપી, કાલે સ્થવારના પહોરમાં એ દંપતી મુંગ ઉપડી જવાનાં હતાં.

ડાકટર સાહેબનાં દિવાનખાનામાં અનાથ બાળુ વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા, તે દરમ્યાન હેમન્ત કુમારનો નીચે મુજબની મતલબનો પત્ર હેમને મળ્યો.

જહા કુપાદિ કેવલમ્

કલકત્તા,

૨૫ જ્યેષ્ઠ, મંગળવાર.

પ્રિય બાપા,

મંદાકિની પહેલને અસુખ થવાના સમાચારથી અત્યંત દુઃખિત થયો છું. પરમાત્મા એમને સત્વર આરામ કરે. આજે વળી મ્હારે તબને દારૂ દુઃખપ્રદ સમાચાર નિવેદન કરવાના છે. હૃદયને વજ્ર સમુ દૃઢ બનાવવાને બદલે પરિકર થાઓ. અઘાપિ પર્યન્ત નગેન્દ્રબાલા તબને મ્હાયછે, એમ માની લઇ, તબે મનમાં ને મનમાં મ્હાલતા, મલકાતા અને મોતીના ચોક પૂરતા. મ્હારી પણ કાંઇક એવીજ સમજ હતી. પરંતુ કાલે સન્ધ્યા કાળેજ મ્હારી એ ધારણા મુજબ

મળી ગઈ છે. શરત બાબુની સાથે નગેન્દ્રબાબાનાં વેવિશાળ નક્કી થયાનું સાંભળવામાં આવ્યું છે. બે વરસ થયાં તેઓ પરસ્પર સ્નેહ સંબંધથી સંકળાઈને સંવનન કરી રહ્યાં છે. એ વાત પણ હમણાંજ પ્રકાશમાં આવી છે. સંક્ષેપમાં, નગેન્દ્રબાબા ત્હમને મ્હાય છે, એવું જો ત્હમે અનુમાન કર્યું હતું, તે એક માત્ર ત્હમારા મનની ભ્રમણા-વ્યર્થ કલ્પનાજ હતી.

ત્હમે હવે શું કરશો ? આ દુઃસહ શોકનો ભાર ત્હમારાથી કેમ સહેવારો ?

એ ઉપરાંત ત્હમારી બીજી પણ એક ભૂલ થઈ છે. જૂના હિન્દુ રિવાજ મુજબ થએલા લગ્નને બ્રહ્મ સમાજના લગ્ન વિષયક નવા કાયદા સાથે કરી સંબંધ નથી. એથી કરીને ત્હમે બન્ને બ્રહ્મ સમાજ થાઓ, તોજે જૂની પદ્ધતિના એ લગ્નબંધનમાંથી છુટા થવાનો માર્ગ બંધજ રહે છે. ત્હમે હવે કલકત્તા આવી શકશો ખરા ? આર પાંચ દિવસમાં જો મ્હારા બહેનને આરામ થાય, અને ત્હમે અહિં આવી શકો એમ હો, તો તો અગાઉ જણાવેલું પેલું નગીરદારને લાંનું કામ બીજાને હાથ નહિ જાય. પરંતુ મ્હારી સલાહ તો એવી છે કે, મંદાકિની બહેનને ઘેર મોકલી દઈ, ત્હમારે થોડોક વખત હિમાલયનાં કોઈ શાંત નિર્જન પ્રદેશને વિષે ગમન કરી, તપશ્ચર્યા અને ઉપાસના દ્વારા ચિત્ત સ્થિર કરી આત્મ શાન્તિ સંપાદન કરવી.

ભવદાય,

શ્રી હેમન્ત કુમારસિંહ.

રાત્રે નવ વાગતાને સુમારે ડાક્ટર સાહેબને લ્યાંથી ઘેર આવ્યા બાદ, અનાથે એ પત્ર પત્નીના હાથમાં મુક્યો. તે વાંચી રહી મંદા હસતી હસતી કહેવડ લાગી. મ્હને નગેન્દ્રબાબા ઉપર કોઈ રીસ નથી. મુંગ

જવાને બદલે ચાલો કલકત્તાજ નહાએ, અને એકવાર નગેન્દ્રબાલાનાં
લગ્ન તો જોઈએ!”

અનાથ બોલ્યો:—“ભલે, ત્યાં નહાએ. મુંગ તરફ જવામાં
મહારે મન બીજો પણ એક હેતુ હતો—નગેન્દ્રબાલાને વિસારે પાડ-
વાનો મહને કાઢક અવસર પણ મળે.”

એ સાંભળી, મંદાકિનીને મન ઝણઝણાટ થઈ રહ્યો. શુભાન
બધું બારેખમ મહેં રાખી, તહેણે ટકોરટંકાર કર્યો:—“તારે પહે-
લેથીજ તહારા મનની એ વાતનો ખુલાસો કરવો હતોને? તે
વખતે શું કામ મહને પટાવવાને સવાસલાં કરતા હતા કે, તહને હવા
ફેર કરવા સાફ પશ્ચિમ તરફ જવું છે?”

બહાર આગ્ર વૃક્ષ પર એક કોમલ બેઠી હતી. માનવીની ભાષા
તે જાણે સમજતી હોય, તેમ મંદાકિનીના આ મરડાટથી, તહેને મન
અજબ મન પડતી હોય તેમ સૂચવવા અવારનવાર ટકુકાર
કરવા લાગી.

અનાથે પત્નીને હૃદય પ્રદેશને વિષે ખેંચી લાઈ, તેનું મુખ
ચુંબન કરતાં કહ્યું:—“અરે, ના, ના, એમ નથી.”

અમારી તીજેરીઓ.

શોભાની નથી, પણ રક્ષણુ રી છે.

કેવળ ભપકો નથી, પણ બચવાનો

ઉપાય છે.

સુરતમાં તીજેરીની બનાવટ માટે સોનાનો
ચાંદ અને સપ્તમાણુ સર્વોદ્ધેય એ અમારી
ખાત્રી છે. તીજેરી ખરીદતાં પહેલાં એક જ
વખત અમારી તીજેરીઓ જોઈ જવાની
અમારી વિનંતી છે.

આ તીજેરીઓ જોયા પછી તમે અંગ્રેજી કે
પરદેશી તીજેરી લેવાનું ભુલી જશે.

ઉપરાંત:-

અત્યંત મજબુત તાળાં
એ અમારી ખાસ વિશેષતા છે.

—: એક વખત અનુભવ કરી જુઓ. :—

મોસ્લા જે ભગવાનની કંપની.

રેશનરોડ-સુરત.

પુષ્પ પરિમલ યાત્રા કથાનકનું રહસ્ય.

“ગાલ પર હાથ દબાવે શું વિચાર કરી રહ્યા છો?”

“એક વાર્તા લખવાની છે, પરંતુ કઈ વાત લખવી, તે સૂઝતું નથી, તેથી બેંડો બેંડો વિચાર કરું છું.”

“એમ હોય તો ગમે તે વાંચેલી વાત લખી કાઢોને.”

“લોકમાં એવી ચોરી કાઢ પકડાયા વિના રહેતી નથી.”

“આજ કાલ તો અંગ્રેજીમાંથી તફડાંચી કરેલી વાર્તાઓ બે માલુમ પસાર થઈ જાય છે.” “જેવી રીતે કોઈ અંગ્રેજને સાદર ઘોતી પહેરાવ્યાથી, તે બેમાલુમ બંગાળીમાં બધી જાય તેમજને?”

“જુઓ એ ઉપમા બંધબેસતી નથી. અંગ્રેજ અને બંગાળીના બાહ્યસ્વાંગ તથા ચહેરામાં જેવો તફાવત છે, તેવો સ્પષ્ટ ફરક તેઓના મનના ચહેરાને વિષે રહ્યો નથી. અર્થાત્ અંગ્રેજ પણ બંગાળીની માફક પહેલાં જન્મે છે, પછી મરણ પામે છે—અને એ જન્મ મૃત્યુના વચગાળામાં ધમપછાડ કરી મુકે છે અને એ ધમ-પછાડનેજ આપણે જીવન તરીકે અનુભવીએ છીએ.”

“એ તો જાણે ખરું, પણ જીવન એ કાંઈ નાની સૂતી વાત છે? એને કેમ કરીને આરંભથી તે અન્ત સુધી વાર્તાના રૂપમાં ગોઠવી શકાય? જીવનની નાની મોટી ઘટનાઓને લઈને તો કથા ભાગ ઉપસ્થિત થાય છે. નવલકથાને Plot વસ્તુ જડી આવે છે. અને સાત સમુદ્રને પેલે પાર જે બનાવ નિલ બનતો હોય છે, તે આપણ દેશમાં ભાગ્યેજ બની શકે છે.”

“અહિંજ ત્હમરી ભૂલ થાય છે ને? નિલ થતી ઘટનાને કોઈ સાંભળવા ઇચ્છતું નથી. જે નિલ બનતું નહિ હોવા છતાં બની શકે તેમ હોય છે, તેજ કથાનું ઉપાદાન થઈ પડે છે.”

“તમે શું એમજ માનો છો ?”

“એમાં કાંઈ ખોટું નથી. એસુમાર વરસતા વરસાદમાંથી મહાઈ રક્ષણ કરવાના હેતુથી મધરાતે એકાદ જૂનાં ઝપ જેવા જણાતાં મંદિરનો આશ્રય લીધો—અને તેજ સમયે અકસ્માત્ એક રમણી હાથ આવી ગઈ. અને તે કાંઈ જેવી તેવી રમણી નહિ! એકવાર તિલોત્તમાનો એ ગર્વભૂલાવી દે એવી! બંગાળી જીવનમાં આ પ્રકારની ઘટના નિત્ય બનતી નથી, તેથી એ વાત મહેં એકવાર વાંચી, બીજી વાર વાંચી ત્રીજી વાર વાંચી. વાત અસંભવિત જેવી લાગતી હોવા છતાં એને વારંવાર વાંચ્યા કરવાનો મહારો ઉત્સાહ—આવેગ—ઓછો થયો નથી. મહારા ધારવા પ્રમાણે એથીયે વધુ અસંભવિત વાત કોઈ લખી શકે.”

“ફરેક વાર્તાને વિષે શું આવી રૂપ—કથાજ હોય છે ?”

“મહારો મત તો અવશ્ય એવોજ છે.”

“એ બન્નેની વચ્ચે ત્યારે કશો ફરેક નથી, એમ ?”

“ફરેક મોટો જબ્બદસ્ત છે. રૂપકથાનાં અસંભવને આપણે સાળે સાળે આના અસંભવ ગણીએ છીએ, પરંતુ નોવેલ નાટક વગેરેના અસંભવને સંભવ ગણવામાં આવે છે.”

“સારે તો અંગ્રેજી વાર્તાનું બંગાળીમાં ભાષાન્તર કર્યાથી રૂપ કથાજ થવાની.”

“વિલાયતના લોક જે કાંઈ લખે છે, તે સંપૂર્ણ અલૌકિકજ હોવાનું, એમ ત્હમે સમજો છો ?”

“અસંભવ અને અલૌકિક એ કાંઈ એક વાત નથી. જે થઈ શકે તેમ નહિ હોવા છતાં થાય છે, તેજ અલૌકિક કહેવાય છે. અને જે થઈ શકતું નથી તેમજ તે મુજબ કંઈ શકાતુંયે નથી, તે થઈ પડે છે અસંભવ.”

“મહેં તો જાણે એક બંગાળી કથાનો ઉલ્લેખ કર્યો. ત્હમે હવે એકાદ અંગ્રેજી કથાનું ઉદાહરણ આપો.”

વાર, જુઓ ત્યારે ત્હમે તો એક મહાન લેખકની કથાનું વિવરણ કર્યું-પરંતુ હું તો એક સામાન્ય લેખકની નાનકડી કથાનુંજ દૃષ્ટાન્ત આપું છું. લંડનમાં એક ઘણોજ ગરીબ યુવક હતો. પેટને ખાતર કાંઈ પણ વેઠ તો કરવીજને! એ હેતુથી ત્હણે વાર્તા લખવી શરૂ કરી. ત્હેની પ્રેરણા હૃદયમાથી જન્મી ન હતી, પેટને ખાતર તેનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો. ઇંગ્લાંડના સર્વ લેખકોનું પ્રતિભાન પેરીસ પુરૂં પાડે છે. આ લેખકે તેથી પેરીસ જઈ ત્યાંના એકાદ આર્ટિસ્ટને ત્યાં અડંગા નાંખ્યા. ત્યાંના જે સર્વ સ્ત્રી પુરૂષો હતાં, તે સઘળાં કલામય હતા. આ યુવક લેખકને તેઓની સર્વ એટા રીતિ, કૃતિ, ગતિ, સંભાષણ વગેરેમાંથી ઘણું શીખવાનું મળી આવ્યું. એને તરતજ સમજાયું કે સંસાર એ અનુભવની શાળા હોઈ મનુષ્ય હૃદયની પરીક્ષા કેવળ પુસ્તકનાં પોપટીયાં જ્ઞાન વડેજ થઈ શકતી નથી. કહ્યું છે કે:-“Study not books alone, but mankind also” અસ્તુ! ધીમે ધીમે આ યુવક લેખકે વાર્તાઓ ક્રમશઃ પ્રસિદ્ધ કર્યા માડી. વાંચકવૃન્દ એની સર્વ કૃતિઓ પર શીઘ્ર શીઘ્ર ચર્ચા જવા લાગ્યો. ટીકાકારો મુક્તકંઠે એની તારીફ કરતાં કહેવા લાગ્યા કે, આ લેખકની પાસે કાંઈ એવા અતેજા ઈશ્વરહત X Rays છે કે જેનો પ્રકાશ સ્ત્રી હૃદયના અંતરનાં ઉદાલુમાં પેસી જઈ, ગુપ્ત અને ગૂઢ ભાવોની આત્મા શુન્ય ઉકેલી શકે છે!

“એવી તે વળી કેવીક શુન્ય હશે, તેનો કાંઈ ખુલાસો કરશે?”

“જુઓની હમણાંજ આપણે પેલી બંગાળી સાંસારિક કથા ‘ચતુરાની ચોરી’ વાંચી, એમાં ત્હમને શું રહસ્ય સમજાયું?”

“પતિ પોતાનાં પ્રેમપાત્ર પત્નીને પત નહિ કરતો, ત્હેને એક આદર્શ લલનાએ પરાણે તેમ કરતાં શીખવ્યું. બસ એજ કે બીજું કાંઈ?”

“હાસ્તો હા, તે ખરૂં છે. કામિનીએ અજબ કામણ કરી એનાં અનુભવહીન હૃદયપર જાડું જાળ પાથરી દીધી. વ્યાધાર અનભિજ્ઞ

પામર પતિના હૃદયની ચોરી કરી તેને પરવશ બનાવી દીધું, સંસ્કારી રસિકતાના સૂત્રગ્રંથો સમસ્યામાં શીખવી દીધા. પરંતુ એમાં પણ એક રહસ્યની મીમાંસા કરવાની રહી જાય છે.”

“બરાબર છે. તે કાંઈ આમજ્ઞ હશે. શ્રીયુત ગેવર્દનરામ-ભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો, “આજકાલના જુવાનો સહનશીલતાને દાસત્વ ગણે છે, પર વિચારને વશ થવામાં શૌર્યહીનતા ગણે છે, પોતાના તરંગ પ્રભાણેજ ચાલવાની સ્વતંત્રતા શોધે છે, મનની વાત બહાર કાઢવામાં અને જાકાર કરવામાં વીરત્વ માને છે, અનુભવને હસે છે, નિવૃત્તિને ધિક્કારે છે અને વૃદ્ધાચારને હુક્ર કંપે છે.” ‘આ ગુણ આખી પાશ્ચાલ્ય વિધાનો છે. અસંતુષ્ટ વૃત્તિ સર્વ પાશ્ચાલ્ય પ્રવૃત્તિનું મૂળ છે. તે પ્રવૃત્તિને કૃત્વન્ન કરે છે અને દૃષ્ટિ મર્યાદાના જેવી કૃણ પરંપરા દેખાડે છે.’ આજ ત્હમારી મીમાંસા છે કે ખીજ કાંઈ ?

“હા, હેમન્તકુમાર જેવા ડોળ ધાલુ મિત્રની ખોટી સલાહને લીધે એના હૃદયમાં લાલ લાગી. ‘હુષ્ટ સંગતિ કદી વંધ્યા રહેતી નથી.’ ‘મોટાં માણસોનો ખોટો ડોળ ખરામાં ચાલ્યો જાય છે, અને ન્હાનાંની ખરી વાત ખોટામાં ચાલી જાય છે.’ પરંતુ આપણાં નીતિ શાસ્ત્રોની તો એ ટિંડિમ ગર્જના છે કે એક માત્ર પતિનુંજ હિત ધર્યું, તેજ કલત્ર કહેવાય. પતિને મન, વચન અને કર્મથી અનુકૂલ થઈ રહી આજ્ઞાપરાયણ થઈ શકે ત્હને ‘સ્ત્રી’ એવી સંજ્ઞા આપી છે. પતિના હૃદયની વૃત્તિઓને ઓળખી જઈ, સર્વ પ્રકારે તેને પોષી શકે અને એ રીતે રીતે સંસાર યાત્રાને સફળ કરાવનારી સુયોગ્ય નૌકા બની શકે છે, તેથી એને ‘ભાર્યા’ પણ કહે છે. “ક્રિયાણાં સર્વધર્મ્યાણાં સર્વસ્થાન્યો મૂલકારણમ્ । મહા કવિ કાલિદાસનાં એ કથન પ્રમાણે ધર્મ કર્મમાં સદાયરૂપ થઈ પડે એવું, સાધન તે પત્ની. આપણાં ધર્મ શાસ્ત્રોએ એથીજ એને ‘સહચારિણી,’ ‘ધર્મ સહચરી,’ ‘ધર્મ પત્ની’ એવી ભિન્ન

ભિન્ન સંજ્ઞાઓ આપી છે. ‘ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિષુ’ એ ભવભૂતિની ઉક્તિ પ્રમાણે એની સંસ્કારી, સાત્વિક વિશુદ્ધિને લઈને એ ‘સુંદરી’ પણ કહેવાય છે. અને એવી સુંદરીનું સદા સર્વદા અસ્તિત્વ રહેતું હોવાથી એને ‘સતી’ અર્થાત્ ‘વિશિષ્ટ ગુણ લક્ષણવાળી’ પણ કહી છે. પતિવડે પસંદ કરાએલી પતિવ્રતા નહિ, પરંતુ પતિજ જ્ઞેનું એક માત્ર વ્રત અને ઉપાસ્ય દેવ છે, એવી ‘પતિવ્રતા’ પણ એ કહી શકાય છે.

મંદાકિની અબળા હોવા છતાં આદર્શ ગૃહિણી હતી, તેથી એનાં અંતરને વિષે રહેલી “સ્ત્રી જાતની કોમળતા કલ્પના પ્રતિભાન, રોહીપણું, રસિકતા અને માર્મિકતાની લહેરો સ્ત્રી બુદ્ધિની વિના કારણ અવગણના (Prejudice) કરનાર એના પતિના અંતઃકરણમાં સતતગતિ (પવન) બનીને પ્રવેશી શકી.”

“વિના કારણ એની અવગણના ઉત્પન્ન થવાનું બીજું કંઈ કારણ હોઈ શકે ખરું ?”

હા, પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ આપણા નવશિક્ષિતોને ઘણા-વાર અવળે માર્ગે દોરવે છે. અનાથ શરણના મગજમાં એ ભૂત ભરાયું કે ‘પ્રેમ વગરનું પરણેતર, એ તો અભિચારનો વિવાદ છે’ અને લગ્ન પહેલાં પ્રણયના પ્રથમ સંસ્કાર થયા વગર, સંવનન દ્વારા એક બીજાના સ્વભાવ ગુણ કર્મ ઇલાદિથી પરિચિત થયા વગર રૂઢિલગ્નની ઝુંસરીમાં જોડાવું નિર્રર્થક છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના સંસ્કારને લઈને રોહલગ્નની પશ્ચિમીય પ્રથાજ એને વધારે ઈષ્ટ લાગી. કવિવર નાનાલાલે કહ્યું છે તે પ્રમાણે “જગતના જુવાનીઆઓને રસિકાઓ જોઈએ છે, ગૃહિણીઓ જોઈતી નથી.” પરંતુ માનવ હૃદયના ઉડા ભાવો ઉકેલનારા એજ કવિચરે પાછો રસિકા ગૃહિણીના એ બેદનો સચોટ ખુલાસો કરી દીધો છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના પાશથી પ્રભત થએલા એવા નવશિક્ષિતોના મનનું કવિશ્રીએ નીચેના અસર કારક શબ્દોમાં સમાધાન કર્યું છે.

“ભોરનાં ઈંડાં ચીતરવાં પડતાં નથી. રસિકા ગૃહદેશમાં રસનાં વાવેતર વાવે ને ઉગાવે, તો ગૃહિણી કહેવાય, ને ગૃહિણી રસદેશમાં ગૃહભાવ પ્રવૃત્તિવાવે ને મ્હોરાવે, તો રસિકા કહેવાય.”

અર્થાત્ મન્દાકિનીએ ગૃહદેશનો વિષે—અનાથશરણના હૃદય મંદિરમાં—રસનાં વાવેતર વાવ્યાં અને અસરકારક રીત્યે ઉગાવ્યા; તેથીજ એ આદર્શ ગૃહિણી નીવડી શકી.”

“ત્યારે તો મન્દાકિની રસિકા હોવી જોઈએ. તેમ છતાં અનાથ બાળુએ આવી ભૂલ કરી, એ કેવું જોડું?”

“એશક મન્દાકિની રસિકા હતીજ. પરંતુ જ્યાં સુધી એની રસિકતાની એના પતિને પ્રતીતિ થઈ નહતી, ત્યાં લગી એ સ્વાભાવિક રીતેજ એમ વર્તે. કવિવર કાલિદાસના શબ્દોમાં કહીએ તો ‘અંધળો માણસ કુલની માળાને પણ સાપ જાણીને દૂર ફેંકી દે છે’. તેજ પ્રમાણે અનભિજ્ઞતા-અનુભવ રહિતતા-એ પણ એક પ્રકારનો અંધાપોજ છે.”

“એવાં ક્યાં જાસ સાધના વડે મંદા પોતાની રસિકતાનું પતિને આવી અસરકારક રીત્યે બાન કરાવી શકી, તે કાંઈ કહી શકશે?”

“પ્રથમ તો એ કે અકારણુ દ્રોપ—અસૂયા—અર્થાત્ ઉમદા ગુણોને વિષે દોષદષ્ટિ દૂર થઈ શકે, તોજ પ્રેમનો પ્રાદુર્ભાવ થાય. પ્રથમ દર્શનેજ મંદાએ કાંઈક અજાણ્ય કામણુ કયું. મ્હારી સ્ત્રી પણ કાંઈ કમ નથી, એવી જાનુસ અસર કરી દીધી. ‘સ્ત્રીને પહેલું પ્રણય વચન છે પ્રિય શું હાવભાવ.’ હાવભાવયુક્ત લજ્જા વડે અનાથના હૃદય ઉપર ગુમાવેલો કાળુ એ પાછો મેળવવા લાગી. લજ્જા એ કુલવતીનું પરમભૂપણુ હોવા છતાં અમોઘ આયુધની પણ ગરજ સારે છે. સ્વાર્થ ત્યાગ અને સ્વાત્માર્પણ વિના ખરી પ્રીતિ જન્મતી નથી. મન, વચન અને કર્મથી પતિને અનુકૂલ રહી, પતિને દેવ જેવો ગણી

એવા પૂજ્યભાવથી ત્હેની સેવા કર્યાં કરવી—એજ એક માત્ર સતી સ્ત્રીએનો ધર્મ છે. ઇશ્વરને જે પ્રમાણે મન, હૃદય વગેરે અર્પણ કરવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે પતિદેવને પણ અર્પણ કરી દેવાય, તોજ એવી સેવા સાંગોપાંગ થઇ શકે. અને એ પ્રકારે સેવા કર્યાનો પ્રભાવ કાંઈ જેવો તેવો છે? ‘પતિશુશ્રૂષતે येन तेन स्वर्गे महीयते।’ એવી સેવા કરવાથી સાક્ષાત્ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો મૃત્યુલોકમાં વસતા પતિના હૃદયની પ્રાપ્તિ દુર્લભ કેમ નીવડી શકે? હુંકામાં બધી લાગણીઓ આનુષંગિક હોઈ પરસ્પરના આશ્રયની અપેક્ષા ધરાવે છે. મહારી સ્ત્રી શુદ્ધહૃદયથી, અને મમતાભર્યાં ખેંચાણથી મ્હને ચાહી રહી છે, એ વાતની ખાતરી થતાવારને અનાથ એને એકદમ ચાહવા લાગ્યો. ખરા પ્રેમને માટે પરસ્પરના વિશુદ્ધ પ્રણયની ઉભયને પ્રતીતિ થવી અતિ આવશ્યક છે. એમ થતાં પરસ્પરને માટે બહુમાનની લાગણી-દેવદેવી ભાવના-ગરર કિતવનન થયા વિના રહેશે નહિ. ”

“ ત્યારે તો આદર્શ ગૃહિણી પોતાના પતિની પ્રિયાજી થઇ પડવાની. એમ કરવા સાર ખીજી કોઈ વશીકરણની ગરર નથી રહેતી, એમજાને ? ”

“ હા, એમજા. જે સ્ત્રી પતિસેવાને પોતાનું પરમ દૈવત ગણીને મન, વચન અને કર્મથી પતિઆજ્ઞાપરાયણ થઇ રહે તેને માટે ખીજી કોઈ વશીકરણની અગત્ય હોઈ શકેજ નહિ. જે ‘વરધેલું ન હોય તે ઇશ્વરના ઘરનું અપરાધી’ એ મૂત્રને અક્ષરશઃ અમલમાં મૂકવાથીજ મન્દા પોતાના પતિના સ્નેહશન્ય હૃદયપર યશઃપૂર્ણ વિજય મેળવી શકી. સ્વાર્થત્યાગ અને સ્વાત્માર્પણપૂર્વક મમતાભર્યાં ખેંચાણથી પતિનેરીઝવવાની એની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા-સત્યાગ્રહ-એજ હતાં મન્દાનાં સાચા વશીકરણ. અને એજ સતના પ્રતાપે એ સતી પતિને વશ કરી શકી. ”

“ ત્યારે તો આપણાં પ્રાચીન પદ્ધતિનાં લગ્નમાંયે આખરે પતિ-પત્નીની એકતા સિદ્ધ થાય છે, ” “ અલગત આપણા હિન્દુ

ધર્મશાસ્ત્રો તેમજ પ્રાચીન સાહિત્યના મંથો પણ પતિ પત્નીની એકતાજ સર્વ પ્રકારે સાધાર સપ્રમાણુ સિદ્ધ કરી રહ્યા છે. પ્રથમ તો ‘લગ્ન’ શબ્દનો અર્થજ એ આશયને સૂચવ્યા વિના રહેતો નથી. પ્રણયના પૂર્વ સંસ્કાર વિનાનાં આપણાં એ પ્રાચીન પ્રણાલિકા પ્રમાણેનાં લગ્નનો સર્વ વિધિ પણ આરંભથી તે અંત સુધી એજ અદ્વૈતભાવનું પ્રતિપાદન કરે છે. લગ્ન પ્રસંગેદેવ, બ્રાહ્મણ તથા અગ્નિની પવિત્ર સાક્ષી હેઠળ, પતિ પત્નીની એકતા જાહેર રીતે સાધવામાં આવે છે. અને લોકાચારને અનુકૂલ એવી ભિન્નભિન્ન વિધિદ્વારા એ એકતાનું દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે. વરકન્યા પરણે છે, ત્યારે તેમનો હસ્તમેળાપ કરાવવામાં આવે છે તથા છેડાછેડી બાંધવામાં આવે છે. બન્નેનાં વસ્ત્રને સોયના દોરાથી સીવી લેવામાં આવે છે. આ સર્વ વિધિઓ નિઃસંશય એકતાનું સૂચન કરાવનારા પ્રાન્તરોજ છે. ભગ્વત્પ્રતિ પણ એજ આશયથી કહે છે કે “ એજ છે સ્નેહતંતુ જે લે બેનાં અંતરે સીવી. ” પ્રખ્યાત અંગ્રેજ કવિ સ્કોટે પણ કહ્યું છે કે, “ It's a silver link a silken tie, which heart to heart and mind to mind, in body and in soul can bind. ” અર્થ સ્પષ્ટજ છે. વળી વિવાહ હોમ વખતે, વર કન્યાને એકતાનું સૂચન કરાવતાં નીચે પ્રમાણે અર્થસૂચક પ્રતિજ્ઞા કરે છે. હું અમહું, તુંસા છે; તુંસા છે હું અમહું; હું દૈવ (આકાશ) છું, તું પૃથ્વી છે; તુંઋક છે, હું સામ છું; તેતું મ્હને અનુવ્રત (હુંવતું) તેમ વર્તવાનું વ્રત પાળનારી) થા:— અર્થાત્ જોવો ‘ સામ ’ શબ્દમાં ‘ સા ’ અને ‘ અમ ’ એ બેનો પરસ્પર સંબંધ છે, જોવો પૃથ્વી અને આકાશનો પરસ્પર સંબંધ છે, જોવો ઋક અને સામનો પરસ્પર સંબંધ છે, તેવો તારો અને મ્હારો-વધૂ વરનો-પરસ્પર સંબંધ થયો. આપણે બે જણાં પણ એ પ્રમાણે આપણું વ્યક્તિગત ભિન્નત્વ ત્યાગી એક થયાં. સપ્તપદીની વિધિમાં લેવામાં આવતી પ્રતિજ્ઞા પણ એટલીજ અર્થસૂચક છે. ચોંખાની સાત ઢગલી

ઉપર કન્યાનો પગ મૂકાવતાં, વર કન્યાને પાન અન્ન, ધન, આરોગ્ય પશુ ઇત્યાદિની વૃદ્ધિ સાર-ક્રમશઃ પગલાં મૂકાવરાવે છે. છઠું પગલે બધી રૂતુઓમાં સર્વ રૂતુઓને વિષે સર્વકાળ સંબંધ થયાનું જણાવાય છે, તથા સાતમે પગલે “સજ્ઞા સત્ત્વપદો અવ” એમ કહી, પરસ્પરની મિત્રતાનું જ્ઞાન કરાવતાં પતિ પોતાની પત્ની કહેછે કે ” “તું મહારી વધુ હવે મહારો સખા અર્થાત્ મિત્ર થઈ છે;” આપણી બન્ને વચ્ચે મિત્રતાની ગાંઠ જોડાવાથી આપણે એક થયાં છીએ. એજ આશયનું ભવભૂતિએ પણ અસરકારક શબ્દોમાં નીચે પ્રમાણે સમર્થન કર્યું છે.

“જેનું રૂપ નથાય અન્ય અવળું દુઃખે સુખે સર્વદા,
જેને પામી શકે જનો સહજમાં સર્વે અવસ્થા વિષે,
સંસારે ઝટ પ્રાપ્ય શોક દુઃખથી ઢાઝયું ઠરે જ્યાં દિલ,
ઢોળાયે ન કદાપિ જાય ઘટતો જેનો જરાથી રસ;
જતાં કાળ ધસાઇ થાય આગગા સંકોચ, લજ્જા, ભય,
ત્યારે સાર ચખાય રતેહરપતો તેમાં કયો જે રસ;
એવો પૂર્ણ અનંત નિર્મલ રસે-સન્માનવ પ્રેમતે,
લાંબ વિશ્વ વિષે મહાશ્રમ વડે, તે એકનો એકરે.”

કાલિદાસે પણ એજ આશયનું જૂદી ઢબથી વિવેચન કરતાં કહ્યું છે કે,
પરસ્પરેણ સ્પૃહણીયશ્ચે મં નચોદત્તં ક્લેશં મયોજયિષ્યત્ ।

અસ્મિન્નયે રૂપવિધાનયત્નઃ પત્યુઃ પ્રજાનાં વિતથોડમવિવ્યત્ ॥

પરસ્પરની શોભામા વૃદ્ધિ કરનારાં દંપતીને પરસ્પર પ્રીતિભાવથી સંલગ્ન કર્યાં નહિ હત તેમને નિર્માણ કરવાનો પ્રજ્ઞપતિનો શ્રમ નિરર્થકજ્ઞ નીવડત. વ્યવહારની દૃષ્ટિએ પણ પતિપત્નીની એકતા અત્યંત આવશ્યક છે. કેમકે, એ બેઉ સંસારરૂપી રથનાં ચક્ર સમાન હોઈ, એકને બીજા વગર કદી પણ ચાલી શકે તેમ નથીજ. બન્ને ચક્રની ગતિનું એક્ય હશે, તોજ રથ સારી પેઢે ચાલી શકશે. ઉભયના સ્વાર્થ પરસ્પરને વિષે સડોવાએલા હોવાથી, સંસારનાં કાર્યો સુખરૂપ તેમજ સરળતાથી થઈ શકે, તેટલા માટે પતિપત્નીએ નિરંતર એક્ય જાળ-

વર્વુજ પડવાનું. બન્ને જણ એક બીજાનાં જીંદગી લગીનાં સાથી, તથા હર્ષશોકમાં ભાગ લેનારાં હોઈ, પરસ્પરની એકતા વડેજ તેમનો અંસાર સુખરૂપ નીવડી શકે છે. એક અંગ્રેજ લેખકે પણ એજ આશયને લક્ષમાં રાખીને કહ્યું છે કે:-

“ Just as water and milk become one homogeneous whole, so should wife and husband become one harmonious whole, in body, mind and soul. ” જે પ્રકારે દૂધ અને પાણી એકબીજા જોડે ભળવાથી પોતપોતાના બિન્નત્વને ત્યાગી તદ્દન એક રૂપ યઈ જાય છે, તેજ પ્રમાણે પતિપત્નીએ પણ પોતપોતાનાં વ્યક્તિગત બિન્નત્વને તજી દઈ, શરીર મન, અને પ્રાણવડે એક બીજા જોડે હળી જઈ, કેવળ અદ્વૈત યઈને રહેવું જોઈએ. મનુ મહારાજે પણ એજ હેતુથી સ્પષ્ટતાથી ઉક્ત્યેષ કરી દીધો છે કે:-

સંતુષ્ટો માર્યયો મર્તા મર્ત્ત્રા માર્ધા તથેશ્વર ।

યસિન્નેશ્વ કુલે નિત્યં તત્ર કલ્યાણં વૈશ્રુવમ્ ॥

જે કુલમાં પતિપત્ની એક બીજા સાથે નિરન્તર અનન્ય ચિત્તથી પરસ્પર એકતા જાળવી એકબીજા ઉપર સંતુષ્ટ થઈ રહે છે, તે કુલનું નિત્ય કલ્યાણજ થાય છે. કાલિદાસે પણ એજ આશયનું સાદિત્વની દૃષ્ટિએ અસરકારક સમથન કરતાં કહ્યું છે કે પશુ, પક્ષી, વનસ્પતિ, તેમજ જડ પદાર્થો પણ આપણને પતિપત્નીની એકતાનો અહોનિશ ઉપદેશ આપ્યાં કરે છે. ચંદ્ર વિના રાત્રી નિસ્તેજ જણાય છે. નદી હંમેશાં સમુદ્રગામીજ થાય છે જ્યારે વીંટલાઈ રહ્યાથીજ વેલીની શોભામાં વૃદ્ધિ થતી જણાય છે. ચન્દ્રિકા (ચાંદની) ચન્દ્રની સાથેજ અસ્ત પામે છે; વીજળી પણ વાદળમાંજ ઢંકાઈ જાય છે. સૂર્યાસ્તની સાથેજ સૂર્યમુખી કમળ પણ ખીડાઈ જવાનું; ચન્દ્રમુખી કમળનું કદી ચન્દ્ર વિના ખીલવું સંભવતું નથી. એતન રહિત જડ પદાર્થોને વિષે પણ

જ્યારે આવી અપૂર્વ ઝાંકના અને પરસ્પર પ્રત્યે વફાદારી છે, ત્યારે સજીવ અને સચેતનમાં તે કેમજ ના હોવી જોઈએ? આપણાં હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રોએ તો અનેક પ્રકારે પતિપત્નીની એકતા સુક્તકંઠે સ્વીકારેલી છે. પત્ની રહિત પુરૂષ આશ્રમબ્રષ્ટ ગણાતો હોઈ, તેને પોતાની જીવન સહચરી વિના કાંઈપણ ધર્મકર્મ કરવાનો અધિકાર નથી. કેમકે પત્ની વિના દેવ, મનુષ્ય તથા પિતૃઋણમાંથી પણ મનુષ્યની મુક્તિ થઈ શકતી નથી. પુરૂષ એકલો સ્વાર્થી સ્વચ્છંદી જીવન ગાળવાના વ્યામોહમાં પડવા ના પામે, તેટલા ખાતર પુત્ર રહિત પુરૂષની સદગતિ થતી નથી, એમ કરાવી દઈ ખાસ બાર દહને કહ્યું છે કે, “ દ્વારાધર્મૈર્ન સ્તથા સ્વર્ગઃ વિનૃણા મ્માત્મનઃપદ ” સ્ત્રી હોય તોજ પુરૂષ પોતે સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે અને પોતાના પિતરોને સુદ્ધાં તેની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે. વાજસનેય શ્રુતિ કહે છે કે, પુરૂષ જાતે એકલો તો અડધોજ ગણાય છે, પાણિગ્રહણ કરી, પત્નીને વિષે પ્રજોત્પત્તિ કર્યા બાદ તે આખો થઈ શકે છે. મનુ મહારાજે કહ્યું છે કે, “સ્ત્રી એ સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનુંજ સ્વરૂપ છે. તેટલા માટેજ લક્ષ્મીની પ્રતિકૃતિરૂપ પોતાની પત્નીનાં યોગ્ય સન્માનને સાર આપા કરવામાં આવી છે કે, સ્ત્રીના સન્માનમાંજ દેવતા પ્રસન્ન રહે છે. જ્યાં સ્ત્રીને સન્માન નથી, ત્યાંની સર્વ ક્રિયા વૃથા છે. કાલિદાસે પણ પત્નીની કીર્મત નીચેના અસરકારક શબ્દોમાં આંકી છે. પત્ની તે ઘરની માલીક છે, મુખ્ય સલાહકાર પ્રધાન છે, આનન્દદાયી મિત્ર છે. અને લલિત કલામાં વહાલો શિષ્ય છે. ભવભૂતિના શબ્દોમાં કહીએ તો પતિને મન, પત્ની એ પોતાના જીવન સમાન છે, દ્વિતીયહૃદય સરખી છે, નેત્રોને ઠારનારી શીતળ ચન્દ્રિકા છે, અને શરીરને અમૃતની પેઠે આહ્લાદિત કરનારી દિવ્ય ઔષધિ છે. પતિપત્નીની એ એકતામાં કેઈ પણ પ્રકારની ઉણપ રહેવા પામી શકે નહિ, તેટલા માટેપ્રેમાળ પતિપત્નીને સખંધ ચિરકાલીન તથા સદાને માટે અવિચ્છિન્નને અવિચ્છિતજ રહેનારો માન્યો છે. “ સતીયોષિત્પુનાંસમજ્યેતિ મવાન્તરેષ્વપિ ”

સતી સ્ત્રીના પોતાના પતિ સાથેના સંબંધ જન્મો જન્મ સુધી કાયમ તથા અવિચ્છિન્ન રહે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, સતી સ્ત્રીનાં શરીર ઉપર જેટલાં રોમ હોય છે, તેટલાં વર્ષ પર્વત પોતાના પતિની સાથે સ્વર્ગમાં રહીને તે નિરતિશય સુખ ભોગવે છે. મહાકવિ કાલિદાસે પણ એજ આશયનું સમર્થન કરતાં ખુલાસો કરી દીધો છે કે, **આવસ્થિગણિ જનનાઃ સ્ત્રીસૌહૃદાનિ** અર્થાત્ જન્મોજન્મ સુધી ટકી રહેનારી પ્રીતિમાં પરસ્પર પ્રત્યેનો ભાવ (મમતા ભર્યો પ્રેમ) સ્થિર અને અવિચલિતજ રહે છે. આ માણે પતિ પત્નીની એકતા સર્વ દુષ્ટિથી તપાસતાં સપ્રમાણસિદ્ધ થયા વિના રહેતી નથી.

સમાપ્ત.

ઉત્તમ

ચાહ, કોફી અને ટીફીનની

ઉત્તમ સગવડ માટે સુરત જિલ્લામાં

એકે અવાજે વખણાયેલું

ધી અનાવિલ રીફ્રેશમેન્ટ હાઉસ

— એક વખત જરૂર મુલાકાત લેા —

માલેક—ગ્રોવિંદજી રણછોડજી દેશાઈ

કણ્વીક બગ્ગર—સુરત.

બોલતા ઘંટનો

જાહેર જોડાણ ટંકેરો

ચહા, દુધ, કોફી, દુધકોલ્ડીમ તથા
ઉપહારનું પવિત્ર શુદ્ધ સફાઈદાર મથક
આત્રો, અનુભવો.

બોલતો ઘંટ હોટલ

ભાગાતજાવ—સુરત.

— શને ૧૯૧૮ ના માર્ચની ૧૭ મીથી શરૂ થયેલો —
અને

યુનીવર્સલ પીકચર્સ કોર્પોરેશનના બાહોશ એજન્ટ
મીં ચુનીલાલ જેં પીં ની

માયાળુ મહેરબાનીથી ટકી રહેલો સુરતનો લોકપ્રિય

← વિનસ સીનેમા →

હાસ્યરસીક, કોમીકો જોરદાર સીરીયલો અને નીતીમય

— દેશી શીલમો રજુ કરે છે —

લીં ચીમનલાલ એફં અરબસ્તાની.

અને

ગુલાબચંદ એમં ગેકટીવાળા.

પ્રાપ્તિસ્થાન:—

પ્રયોજક અને પ્રકાશક,

પ્રમુખવદન. છબિલારામ. દીક્ષિત.

આમલીરાન સ્ટ્રીટ, સુરત.

(પ્રકાશનના સર્વ હક પ્રયોજકને સ્વાધીન છે.)

મુદ્રક: નાથુલાલ દેવચંદ.

દેશી-મિત્ર પ્રેસ, લીમડા ચોક-સુરત.

